

La Magúncia de Salzinger i altres records lul·lians de fra Bartomeu Forners*

Joan Santanach i Suñol

Centre de Documentació Ramon Llull (Universitat de Barcelona)

Pocs anys abans de morir, i quan ja en devia tenir més de noranta, fra Bartomeu Forners es queixava de les dificultats que, tant a ell mateix com al seu germà Miquel, els havia ocasionat la defensa de les tesis lul·lianes. Sobre Miquel comentava que «Tanto era el aprecio que dicho mi hermano tenía hacia de la Arte luliana, que para servirla quatro veces fue de Mallorca a Moguncia. [...] Los trabajos y persecuciones que padeció yo los sé, y si alguno vive, que se acuerde de lo sucedido en aquel tiempo.» Pel que fa al seu propi cas, afirmava, no sense un punt d'orgull, que «Yo, para mantenerme firme en dicha Arte y ciencia, ya cuento quatro destierros.» Tot i que el nombre de quatre desterraments pugui semblar excessiu, si ens atenem al clima de radicalisme en què vivien aleshores defensors i detractors de la figura de Ramon Llull, no és pas inversemblant. Això no obstant, només tenim notícia del desterrament que li va ser imposat l'any 1774 pel bisbe Juan Díaz de la Guerra, bel·licós antilul·lista, de resultes d'haver pronunciat el 25 de gener d'aquell any un sermó dedicat a l'il·luminat doctor i màrtir de Jesucrist el beat Ramon Llull.¹ Després que li fos-

* Aquest treball forma part del projecte de recerca coordinat CODITECAM: Llull (HUM 2005-07480-CO3-00), finançat pel Ministeri d'Educació i Ciència, que es desenvolupa al Centre de Documentació Ramon Llull de la Universitat de Barcelona. També s'inscriu en el marc dels treballs del Grup de Recerca Consolidat «Cultura i Literatura a la Baixa Edat Mitjana» (SGR 2005-00346), del DURSI de la Generalitat de Catalunya. El meu més sincer agraïment a les diverses biblioteques mallorquines on m'ha dut la recerca sobre Forners, com també a la Biblioteca del Monestir de Montserrat.

¹ Segons Joaquim Maria Bover, el sermó esmentat va ser publicat a Palma amb el títol de *Sermon del iluminado doctor y mártir de Jesucristo el B. Raymundo Lulio, predicado el día 25 de enero de 1774 en la iglesia del Real convento de S. Francisco de Asis de esta ciudad* (1868, I, 310). Malgrat que no es té

sin suspeses les llicències de predicar i confessar, va veure's forçat a abandonar Palma amb destinació al convent de Sant Bernardí de Petra. Durant el viatge, però, va caure malalt, cosa que el va obligar a romandre al convent de Lluemajor; posteriorment va aconseguir que se li permetés tornar a ciutat, tot i que encara no al convent de Sant Francesc, sinó que va haver de passar una temporada al convent de Jesús, extramurs de Palma.

Aquesta és una de les darreres peripècies que li coneixem; al llarg de la seva prolongada existència, però, fra Bartomeu es va veure embolicat en moltes altres situacions derivades de la seva militància lul·liana, les quals es poden anar espigolant a partir de documents i textos seus conservats a diverses biblioteques, majoritàriament de Palma, i a partir de les dades autobiogràfiques que el franciscà va recollir en un parell d'obres seves: en el *Liber apologeticus Artis Magnae B. Raymundi Lulli*, que gràcies al fet que va ser imprès a Salamanca l'any 1746 és, entre els seus escrits, el que va aconseguir una major difusió, i sobretot en un opuscle que ens ha arribat manuscrit, anomenat *Fiel noticia de la verdad de la alquimia practicada por el Dr. iluminado B. R. Lulio y ahora subministrada al reverendo padre Bordoy prior del Convento de Nuestra Señora del Carmen por fray Bartholomé Fornés franciscano observante*.² Aquesta breu obra és, com el seu desproporcionat títol indica sense embuts, un text polèmic on es defensa el caràcter autèntic dels textos alquímics atribuïts a Lluïl. Malgrat que no és datat, podem presumir-ne la data de redacció basant-nos en la resposta que el carmelitè Marià Bordoy va trametre a Forners; la resposta, signada a Palma el 25 de novembre del 1782, s'obre dient que «Aviendo llegado a mis manos en el día 30 de abril 1782 un papel intitulado Fiel noticia de la verdad de la alquimia

noticia de cap exemplar imprès del sermó (vegeu RD 387). Llorenç Pérez va localitzar el que podria ser una versió manuscrita d'aquesta homilia al volum miscel·lani 16 de la biblioteca de la Real, als ff. 2-7v del qual hi ha un *Sermón del inclito y mártir de Christo el Bto. Raymundo Lull en la fiesta anual de su conversión que le tributa su Universidad* (1958-1970 [2004], 189, núm. 1414). Ell mateix va proposar que també podria identificar-se amb un opuscle anònim de 12 ff., el *Discurso para probar el martirio y culto legítimo del B. Ramón Lull*, conservat al ms. 1129 de la Biblioteca Pública de Palma (García & Hillgarth & Pérez 1965, 136, núm. 157). Per al bisbe Juan Díaz de la Guerra i el seu pas per la diòcesi mallorquina, vegeu, entre altres, Gelabert 1892, 33-37; Carreras Artau 1939-1943, II, 381-382; Rosselló Llitera 1988a i 1988b, i Ramis 2000, 317.

² L'opuscle es conserva als ff. 252-272 del ms. 1083 de la Biblioteca Pública de Palma (vegeu García & Hillgarth & Pérez 1965, 125, núm. 133, com també Carreras Artau 1939-1943, II, 377-378); per als passatges esmentats més amunt sobre les penalitats sofertes per Miquel i Bartomeu Forners, vegeu el § 35, ff. 269v-270, i, més avall, l'apèndix. Pel que fa als germans Forners, cal tenir present que de vegades s'han confós determinats episodis de les seves trajectòries vitals –en força aspectes paral·leles–, inclosa la redacció de llibres; aquest és el cas del *Dialogus inter amatorem veritatis et discipulum lullianae doctrinae* (Magúncia, 1740; RD 317), publicat anònimament i en algun cas assignat a Bartomeu, malgrat que sembla que fou Miquel qui l'escriu (Gotton 1915, 37 i 98; vegeu també RD, p. 404).

[...]».³ Fra Bartomeu, doncs, que segons Joaquim Maria Bover havia nascut a Palma el 19 de juny del 1691,⁴ tenia ni més ni menys que noranta-un anys quan va escriure la *Fiel noticia...*, cosa que li va permetre evocar-hi, encara que fos amb l'excusa de dotar d'autoritat les seves afirmacions, diversos moments de la seva existència relacionats amb la defensa de les doctrines lul·lianes i, sobretot, de la figura del beat Ramon. En les breus pàgines que hi dedica, els seus records el situen al monestir de Sant Miquel d'Escornalbou (Baix Camp), entre els deixebles d'Ivo Salzinger a Magúncia, o bé a Salamanca, on va impulsar una escola en què impartia lliçons de doctrina lul·liana. I, no cal dir, en la convulsa Mallorca de la segona meitat del segle XVIII.

1. L'estada a Magúncia

Fra Bartomeu, que havia ingressat al convent de Sant Francesc de Palma vers l'any 1709, degué ser nomenat encara ben jove, tot i que en una data que no podem concretar, predicador general i apostòlic.⁵ Posteriorment va optar per desplaçar-se al seminari per a les missions americanes que els franciscans havien fundat a l'antiga canònica agustiniana d'Escornalbou. És aquí on va visitar-lo el seu germà Miquel l'any 1726 de camí cap a Magúncia, on anava comissionat per la Universitat de Palma pel tal de mostrar el reconeixement mallorquí a Ivo Salzinger després de la publicació del primer tom de les *Beati Raymundi Lulli opera*, imprès cinc anys abans a la ciutat alemanya.⁶ L'estada al seminari de Sant Miquel d'Escornalbou i els ensenyaments que hi podia adquirir no degueren acabar de satisfer fra Bartomeu, que va decidir seguir les passes d'al-

³ Per a la resposta de Bordoy, vegeu el ja citat ms. 1083, ff. 301-342, i, també de la Biblioteca Pública de Palma, el ms. 1013, pp. 811-877, on es conserva juntament amb altres textos del carmelità (García & Hillgarth & Pérez 1965, 107-108, núm. 102).

⁴ Vegeu Bover 1868, I, 309-310, núm. 474. Segons la *Crònica seràfica* de fra Francesc Bordoy, citada per RD, p. 404, fra Bartomeu hauria nascut l'any 1695. Va morir a Palma el 1788.

⁵ Vegeu Bover 1868, com també les qualificacions de Bartomeu Forners esmentades tant a l'edició salmantina del seu *Liber apologeticus* del 1746, on és qualificat de «Prædicatore Apostolico & Generali, S. Theol. Lectore, & in Salmantina Universitate Philosophiæ de S. Theol. Baccalaureo, ac Linguae Hebraicæ & S. Theol. Procathedratice», com a la traducció espanyola manuscrita d'aquesta obra que es conserva al ms. 1083 de la Biblioteca Pública de Palma.

⁶ El primer tom de la Moguntina va impressionar vivament les autoritats de l'illa, les quals decidiren homenatjar Salzinger concedint-li, l'any 1726, el doctorat de les quatre facultats que aleshores formaven la universitat (teologia, filosofia, medicina i dret); vegeu Pérez 1989, 64, i 1958-1970 [2004], 88, núm. 672. Per al record que Bartomeu Forners conservava, anys després, sobre aquest fet, vegeu el § 34 de la *Fiel noticia...* a l'apèndix. D'ara en endavant, quan faig referència a paràgrafs de l'opuscle de Forners inclosos a l'apèndix, em limito a indicar-ne el número entre parèntesis.

tres mallorquins i anar-se'n a Magúncia a escoltar les lliçons que hi oferia Salzinger (§ 2).⁷ Tot sembla indicar que va arribar «en esta aurea ciutat de Mogúncia, que fou als vltims de octubre» de 1727, segons explicava en una lletra fra Pere Pont, condeixeble seu, amb el qual havia fet molt probablement el viatge d'anada fins a Alemanya.⁸

A Magúncia fra Bartomeu va assistir, per espai de mig any, a les lliçons d'Ivo Salzinger. Els records que recull sobre la seva estada a la ciutat del Palatinat permeten reconstruir, encara que de forma molt sumària, com es desenvolupaven les explicacions de l'admirat mestre, i també el tipus de vida que hi duïen els deixebles (§ 18-22);⁹ tampoc no hi manquen quatre pinzellades sobre l'aspecte del lul·lista austríac (§ 17) i la seva llarga dedicació a la causa lul·liana, especialment centrada en la difusió de l'obra llatina, o bé traduïda al llatí, de Ramon Llull (§ 32-33).

Són especialment interessants les notícies que Forners dona respecte als llibres que Salzinger tenia llavors en procés d'impressió, i que, a causa de la seva mort, força sobtada, no arribaren a veure la llum. Esmenta dues obres diferents,

⁷ Segons indica Llorenç Pérez, el 28 d'agost de 1727 calgué convèncer el pare provincial que concedís les llicències necessàries per tal que «cuatro religiosos. Fray Bartolomé y Miguel Fornés y Juan Terrasa, menores observantes, y Pedro Pont del Seminario de Escornalbou», poguessin dur a terme el viatge a Magúncia (vegeu Pérez 1989, 65, com també Muntaner 1957, 269). Per a d'altres anades de franciscans a Magúncia, vegeu Gottron 1915, 33, que en recull una del febrer del 1728. També amb data de 26 de febrer de 1728 l'Ajuntament de Ciutat acordà enviar dos-cents pesos, «de los efectos de la Causa Pia del dicho Beato Raymundo Lullio», a cinc franciscans que es trobaven a Magúncia, estudiant amb Salzinger (Gottron 1915, 76; Muntaner 1957, 269-270; Pérez 1989, 60). Per a l'escola lul·lista de Magúncia, vegeu també Gottron 1923.

⁸ La carta de fra Pere va ser enviada a l'illa des de la ciutat alemanya el 15 d'abril de 1728; vegeu Aguiló 1915a, 199. A la biblioteca de la Real es conserva una altra lletra, signada el 14 d'abril pel mateix Pere Pont, Bartomeu Forners i Joan Terrassa, adreçada «a los Protectores de la Causa Pia Luliana sobre su estancia en Alemania» (vegeu còdex I, miscel·lània lul·liana, tom de varis, ff. 144-145; Pérez 1958-1970 [2004], 183, núm. 1388).

⁹ Fra Bartomeu, abans d'escriure la *Fiel noticia...*, ja n'havia recollit alguns records al citat *Liber apologeticus*, publicat a Salamanca el 1746; vegeu Platzeck 1942, 5-6 i 11-13, i Carreras Artau 1939-1942, II, 345-346. També es parla de la saviesa de Salzinger, i del tipus d'exposició que dedicava als seus deixebles, a la lletra ja esmentada de fra Pere Pont, on, entre altres coses, podem llegir que «Nostras escolas fins ara han consistit en dos dias la semana a la tarda. [...] Fins ara en las escolas, lo Mestre el Sr. Compilador ha portat un estil molt elevat en las explicacions, per lo present molt superior a la nostra capacitat principiant. Ha donat tambe tot este temps franch albitre als dexebles per argüirli, tanteantlo ad omne quare, a dextris et a sinistris, a tot lo qual ha satisfet molt prompte, molt desembaraçat y molt be: tot esto ha fet a fi de que primerament vessem per la experiencia son saber per formar de ell lo convenient concepte de un Mestre; com y tambe perque vessem ocularment la grandesa de esta sciencia per confirmar nos en la fe y estimacio deguda a ella. Ab que lo que fins ara havem pogut pescar ya del Mestre ya de la Siencia Lulliana es conexer sa excellencia y grandesa, disporar nostras potencias a nous principis y nova sciencia en la inteligencia, y tambe lo veure y conexer clarament que esta sciencia no es dificil ni es per los sols grans ingenis, antes be es per a tots, puis es molt mes facil de lo ques pensa» (Aguiló 1915a, 200; vegeu també, especialment per a l'elogi de Salzinger, p. 199).

una *Arte memorativa* i unes *Conclusiones jurídicas*, les poques dades que tenim de les quals apunten que degueren ser escrites tenint ben present l'Art i la doctrina de Ramon Llull. El títol de la primera, la impressió de la qual abans de la mort de Salzinger «corria sin contradicción», ja indica una clara ascendència lul·liana. De la segona, al seu torn, en diu que va ser «la piedra del escándalo» quan van començar a circular-ne els primers plecs impresos. El franciscà no arriba a explicar què va motivar l'escàndol, si bé assenyala que, gràcies a aquesta obra, s'hauria constatat «que a la jurisprudencia, que tenía –y aún tiene– puesto su asiento en la memoria, se le deba no menor silla de la ciencia necesaria en el entendimiento», afirmació que no queda pas massa lluny dels postulats lul·lians. Sigui com sigui, la impressió de l'obra va ser aturada en dues ocasions –la segona, de forma definitiva–, cosa que va provocar algunes tensions entre el bisbe auxiliar i l'elector palatí; finalment, «la violencia de las pesadumbres» produïda per la situació va acabar causant, sempre segons Forners, «la apresurada muerte» de l'editor de la Moguntina (§ 28-31).

La desaparició de Salzinger també va afectar la impressió de l'*Art memorativa* de què parla el franciscà mallorquí, i que molt probablement el mestre projectava incloure en algun dels volums de la seva magna edició lul·liana. Tot i això, malgrat que l'edició del text complet hagués quedat interrompuda, ens n'han arribat trenta-dues pàgines. Tal com assenyalen Rogent i Duran a la seva *Bibliografía de las impresions lul·lianes*, a la Biblioteca del Col·legi de la Sapiència de Palma hi ha un volum imprès, amb les mateixes característiques tipogràfiques que la Moguntina, on es conserva una *Ars memorativa veri et boni*, seguida del que semblen proves d'impremta de l'*Ars inventiva veritatis* i una versió de la *Tabula generalis* idèntica a la publicada al volum cinquè de l'edició de Magúncia.¹⁰ A la pàgina 24 de l'*Ars memorativa* una nota marginal afirma que «Hanc Artem memorativam componebat Dr. Zalsinger, quam non complevit, quia eodem tempore mortuus fuit; hoc verum est, quia vidi, Dr. Bartholomeus Ripoll.» Com veurem més avall, aquesta no és l'única referència escrita sobre la mort del mestre que ens va deixar el sollerenc fra Bartomeu Ripoll, que també formava part del grup de deixebles mallorquins de Salzinger. En qualsevol cas, la presència d'aquestes pàgines a Mallorca apunta que Ripoll, de tornada a l'illa, va endur-se els plecs de l'*Art memorativa* que s'havien arribat a imprimir i els va relligar juntament amb altres materials relacionats amb l'edició Moguntina.

Pel que fa a les *Conclusiones jurídicas*, de les quals no he trobat cap més referència que la de fra Forners, cal assenyalar que el franciscà assegura haver

¹⁰ Vegeu RD 302, pp. 283-284.

tingut ocasió de copiar-ne l'«incompleto manuscrito» destinat a la impremta. L'afirmació de fra Bartomeu, juntament amb la presència, en un volum versemblantment escrit per la seva mà, d'una anònima *Quaestio iuridica utrum iurisprudencia sit habitus scientificus proprie dictus*, ens planteja la possibilitat que aquesta *quaestio* sigui, en realitat, obra de Salzinger, i que hagués format part de les seves *Conclusiones*. El contingut de l'opuscle, en tot cas, que presenta unes clares reminiscències lul·lianes i on trobem una presència important d'elements artístics, no desmenteix aquesta possibilitat.¹¹

Durant el sojorn maguntí dels lul·listes insulars es va produir un episodi que va colpir tot el grup, com evidència el fet que no sols fra Bartomeu el recordava, i li va dedicar una atenció i una extensió considerables a la *Fiel noticia...* (§ 22-28), sinó que també l'esmenta un altre dels deixebles mallorquins, fra Pere Pont, que en parla a la carta citada més amunt. Segons expliquen els dos franciscans, el mestre de capella de la catedral de Magúncia pretenia marxar una temporada a Itàlia per tal d'ampliar els seus coneixements musicals. En haver-li estat dit que no calia pas que se n'anés d'Alemanya, «teniendo aquí un maestro de maestros» com Salzinger, el músic va adreçar-se a l'editor de la Moguntina per demanar-li que l'instruís. I Salzinger el va acollir.¹²

A les lliçons de música lul·liana –en la terminologia usada per Pere Pont–, l'únic deixeble de Salzinger que hi assistia a part del mestre de capella era Ludwig Heydel. Aquest personatge va redactar, posteriorment, un *Tractat de la música*, esmentat per Forners, que se n'hauria endut una còpia manuscrita a Mallorca.¹³ El cistercenc Antoni Ramon Pasqual, que aleshores també era a Magúncia per assistir a les lliçons de Salzinger, es va interessar igualment per aquest *Tractat* i el va traduir a l'espanyol.¹⁴ Amb Heydel i el mestre de capella Salzinger va decidir construir un «órgano de campanillas» de set teclats, que

¹¹ La *Quaestio iuridica* es troba a les pp. 289-318 del ms. 1072 de la Biblioteca Pública de Palma; per a aquest còdex, vegeu més avall, i García & Hillgarth & Pérez 1965, 118-119, núm. 127; ROL V, 201-202, i Llull 2005, lxxvii.

¹² El comentari de fra Pere Pont és força més breu que el de Forners; explica que «Lo Mestre de capella de esta ciutat volia anar a Italia per perficionarse en la Musica, mudant de concepto posa molt fort empeño porque lo Sr. Compilerador ly enseñase la Musica lulliana, y ly ha agradat tant que vol tambe apendre lo Art» (Aguiló 1915a, 200).

¹³ En parla al § 37 de la *Fiel noticia...*; no tinc constància que s'hagi conservat la còpia que Forners afirma haver-ne fet.

¹⁴ Segons Llorenç Pérez, el *Tratado de la música compuesto en latín por el R. Sr. Luis Heydel, discípulo de Salzinger, traducido al español por el P. M. D. Antonio Raymundo Pascual, cisterciense*, a final del segle XIX es trobava a l'Arxiu de la Causa Pia; és possible que es perdés, juntament amb altres volums, quan aquest arxiu va entrar a formar part de l'Arxiu de la Cúria Diocesana (vegeu Pérez 1958-1970 [2004], 8-9). Podria ser que fos el mateix manuscrit que esmenta Mateu Gelabert (1892, 61), segons el qual la traducció de Pasqual es conservava en un còdex en quart de 22 pàgines.

havia de superar determinades limitacions que «los maestros italianos» consideraven poc més que impossibles de vèncer. La seva elaboració, doncs, no va estar exempta de polèmica, com tampoc la dificultat que implicava aprendre a tocar-lo. Davant de les crítiques, es va instituir un concurs per escollir el músic que millor aprendria –en tan sols vuit dies!– a interpretar música amb aquella mena de carilló. La convocatòria va ser tot un èxit, tant pel que fa a nombre de concursants com de resultats, i va afavorir que l'instrument s'utilitzés a la capella de l'elector del Palatinat; aquest, a més, va ordenar que el sistema s'apliqués a un òrgan, si bé, a causa de la mort, primer del príncep i, poc després, del mateix Salzinger, mai no es va arribar a dur a terme. Malgrat tot, Forners va conservar, juntament amb el tractat de Heydel, el disseny del projecte d'«órgano Iuliano de siete teclados» i, temps més tard, els va ensenyar a dos franciscans de Salamanca que, pel que indica, s'hi van mostrar vivament interessats (§ 37-38).

La mort de Salzinger, esdevinguda el 30 d'abril del 1728, va agafar per sorpresa els seus deixebles mallorquins, la majoria dels quals va decidir tornar cap a casa.¹⁵ No va ser aquest el cas, però, de fra Bartomeu, que va optar per romandre a Magüncia i continuar-hi la seva formació lul·liana.¹⁶ Ho va fer sota el magisteri de Ludwig Heydel i, presumiblement, en contacte amb la resta del nucli lul·lià de la ciutat.¹⁷ Segons afirma, Heydel no sols el va guiar amb les

¹⁵ Tal com va recollir el ja esmentat fra Bartomeu Ripoll en una nota marginal a un exemplar de l'anònima *Scientia abscondita elucidata* (s. l., 1733; RD 306). «Nota circa sequentes Theses: Doctissimus Ivo Salzinger presbiter obiit Moguntiae die 30 Aprilis 1728. Iste doctissimus vir, praeter novem discipulos Hispanos Maioricenses, habebat plures alios discipulos Moguntinos, fere omnes Presbiteros: unus ergo ex istis, ut iudico, composuit istas Theses. Nos Hispani fuimus valde infelices quia solum per medium annum audivimus nostrum dilectum Magistrum, et post ejus mortem redimus ad Hispaniam.» Actualment aquest exemplar, relligat amb una versió manuscrita del *Liber de intentione*, es conserva a la Biblioteca del Convent de Sant Francesc amb la signatura núm. 1 (*olim* 1/46); vegeu Pérez 1958-1970 [2004], 106, núm. 795, i Aguiló 1915b, que transcriu l'anotació, com també Carreras Artau 1939-1943, II, 360, n. 233. Estanislau K. Aguiló indica que Ripoll disposava així mateix d'un exemplar del *Precursor introductoriae in Algebram Speciosam Universalem* de Salzinger (Magüncia, 1723; RD 303), regal de l'autor; en aquest volum hi ha una nova anotació de Ripoll on es recullen més dades referents a la mort del mestre, de la qual el possessor del volum va ser testimoni; desconec la localització actual d'aquest llibre (Aguiló només indica que va tenir els dos toms «en mon poder per brevis dies»).

¹⁶ I, malgrat que Forners afirmi que «todos mis condicipulos mallorquines se fueron, y yo solo quedé en Moguncia» (§ 6), també hi va restar el pare Pasqual (1708-1791), força més jove que ell, que va continuar els seus estudis a la ciutat palatina amb Franz Philipp Wolff i Johann Melchior Kurhummel, els dos continuadors de l'empresa editorial de Salzinger, fins al final de l'any 1730; cf. Platzcek 1942 i Carreras Artau 1939-1943, II, 365.

¹⁷ És sens dubte remarcable, però, la insistència amb què a la *Fiel noticia...* s'esmenta Heydel, qualificant-lo de «maestro» en diverses ocasions (vegeu els § 6, 17 o 36), especialment pel contrast amb el silenci que s'hi observa respecte a d'altres noms del grup. Davant d'aquest silenci –com també davant d'afirmacions com l'esmentada a la nota anterior– no sembla fora de lloc conjecturar unes relacions poc fluides de Forners amb altres membres de la comunitat lul·liana de Magüncia, si més no després de la mort de Salzinger.

seves lliçons, sinó que «con mucha liberalidad me prestó los papeles más selectos que nuestro maestro le había comunicado», inclosos diversos llibres d'alquímia.¹⁸ No sabem quant de temps s'hi va quedar encara, però no van ser pas menys de dos anys i mig, ja que al ms. 1003 de la Biblioteca Pública de Palma hi ha còpia de dues cartes seves datades a la ciutat del Palatinat el 22 de setembre del 1730 i el 3 d'octubre del mateix any.¹⁹

És molt probable que aquest manuscrit, com també el 1072 de la mateixa biblioteca, de característiques pràcticament idèntiques i escrits per una mateixa mà, que Llorenç Pérez va identificar amb la de fra Bartomeu, fossin còdexs que el franciscà va compilar a Magúncia o poc després de marxar-ne, atès que s'hi conserven diversos textos que remetien a la seva estada en aquesta ciutat. Al ms. 1003, per exemple, no sols hi ha les dues cartes esmentades, sinó que el text que obre el volum és un «lexicon latino-germanicum». La resta de textos que el componen apunta igualment vers un context lul·lià i artístic, que segurament es pot relacionar amb els ensenyaments de Salzinger i Heydel, atès que hi trobem obres com el *Liber facilis scientiae*, el *Liber de demonstratione per aequiparantiam*, el *Liber de novo modo demonstrandi*, el *Liber exponens figuram elementalem Artis demonstrativae* o bé el *Liber chaos*. Hi ha, així mateix, nombrosos passatges del *Liber contemplationis* –una trentena de capítols, en bona part escollits entre els darrers del llibre–, el *Liber de amico et amato* o bé l'*Ars componendi sermones*, text que es correspon amb la distinció II A del *Liber de praedicatione*. Aquest darrer títol es pot relacionar amb l'orientació homilètica, i sobretot catequètica, que presideix la selecció de títols inclosos a l'altre còdex esmentat, el ms. 1072;²⁰ el volum s'obre amb una traducció llatina de la *Doctrina pueril*, a la qual segueixen diversos opuscles sobre la fe catòlica i els seus articles (entre els quals destaca precisament el *Liber de articulis fidei*), i una versió també llatina de la cinquena part de la *Medicina de peccat*, «D'oració»; després del bloc estrictament catequètic hi ha una còpia acèfala de l'extens *Liber de virtutibus et peccatis sive Ars maior praedicationis*, seguida de l'*Ars abbreviata praedicationis*, i un nou fragment, força llarg, del *Liber contemplationis*. En darrer lloc, hi ha encara tres textos que, a diferència dels de la resta del volum, no són obra de Ramon Llull: l'esmentada *Quaestio iuridica* potser atribuïble a Ivo Salzinger, la *Imitatio pauperis vitae Christi* de l'alsacià Johannes

¹⁸ Per al passatge citat, vegeu § 6; per a Heydel, vegeu també els § 36 i 37.

¹⁹ Les dues cartes, adreçades a un eclesiàstic que responia a les inicials L. J. A., estan copiades entre unes «Notae ex revelationibus S. Birgittae» (en són els § 96 i 97, pp. 308-311). Per a aquest manuscrit, vegeu García & Hillgarth & Pérez 1965, 106-107, núm. 100, i ROL III, 58-59.

²⁰ Per a aquest volum, vegeu més amunt les referències de la n. 11.

Tauler, en una còpia manuscrita d'una edició de 1727, i un breu fragment de la *Summa totius spiritualis vitae* de Jan van Ruysbroeck –també al ms. 1003 hi ha algunes notes preses d'aquest autor, al costat d'altres de santa Brígida. La presència dels místics Tauler i santa Brígida de Suècia remet de nou al període maguntí de Forners; no en va, tal com va deixar escrit a la *Fiel notícia...*, els llibres d'aquests autors formaven part de les lectures que acompanyaven els àpats a la taula del lul·lista austríac (§ 18). Aquests dos manuscrits, tal com s'ha indicat, comparteixen unes mateixes característiques i dimensions –185 x 116 mm–, i són escrits amb una lletra menuda, bigarrada i plena d'abreviatures, que omple pràcticament tota la pàgina. La mida reduïda dels volums, que no impedeix que continguin una quantitat de textos important, els fa indiscutiblement apropiats per als viatges llargs.

2. Els anys salmantins

D'acord amb la narració que en fa Joaquim Maria Bover a la seva *Biblioteca de escritores baleares*, Bartomeu Forners, després de tornar de terres alemanyes, va defensar a Mallorca conclusions públiques en què van intervenir trenta-dos «háviles profesores»; gràcies a la brillantor dels seus raonaments, el dia 20 de setembre de 1732 se li va encarregar, sempre segons Bover, «la cátedra de arte general luliano, que empezó á leer en esta universidad con un concurso de 100 discípulos». Sembla que aquesta posició no li permetia tenir veu ni vot al col·legi de teologia, i els seus esforços per aconseguir-los van provocar «graves y acaloradas contiendas»; no es pot descartar que en la base d'aquestes disputes hi hagués l'enemistat entre els franciscans, partidaris de Ramon Llull, i l'orde dominicà, que esclataria amb una virulència gens menyspreable al cap de pocs anys.

Tenim una possible mostra d'aquestes tensions, per bé que de to molt menys agressiu que l'utilitzat en altres textos contemporanis, en l'opuscle titulat *Iusta defensio veritatis contra falsitatem et injuriosam calumniam*, que Llorenç Pérez va proposar atribuir, segurament amb raó, a Bartomeu Forners.²¹ El text conté les respostes en llatí a una sèrie d'objeccions fetes a la doctrina lul·liana que un

²¹ Disposem de dues còpies de la *Iusta defensio*; una forma part del ms. 49 del fons de la Causa Pia Lul·liana, actualment dipositat al Palau Episcopal de Palma de Mallorca, ff. 1-36v (vegeu Pérez 1958-1970 [2004], 31-32); l'altra, del ms. 1004 de la Biblioteca Pública de Palma, ff. 77-92 (vegeu García & Hillgarth & Pérez 1965, 107, núm. 101). Malgrat que no s'hi esmenti el nom de l'autor, s'hi cita en una ocasió «noster llulst[r]i[ss]i]num R. Magister Ivo Salzinger, pia[m]e memoriae» (vegeu el f. 14v del ms. 49 de la Causa Pia); per a altres coincidències entre els dos còdexs esmentats, vegeu més avall la n. 31.

eclesiàstic, el nom del qual no s'arriba a indicar, va proposar, en català, a l'autor de l'opuscle. Tenint en compte l'ambient enrarit que es respirava a l'illa a mitjan XVIII, és sens dubte revelador que la primera de les *objectiones* faci referència a la manca de conveniència i de profit d'«enseñar-se en est seminari la Doctrina Lulliana». Tant si hem de situar aquest text immediatament després de l'estada a Magúncia, com apunten diversos indicis,²² o bé més tard, el fet és que cap al final de la dècada dels trenta del segle XVIII fra Bartomeu va decidir traslladar-se a Salamanca, potser obligat per l'obediència, que posteriorment el faria tornar. L'elecció d'aquesta ciutat devia respondre al fet que Forners ja hi havia viscut –ens consta que anys abans hi havia rebut els graus de batxiller en filosofia i teologia–, i no fóra gens estrany que encara hi conservés contactes.²³

A Salamanca, fra Bartomeu va exercir-hi l'ensenyament durant almenys nou anys, des de l'1 d'abril de 1740 fins al 7 de juny de 1749. Aquestes són, si més no, les dates que consten en el trasllat de tres certificats, copiats de forma incompleta en un full solt, en què es detalla la tasca docent desenvolupada pel franciscà a la ciutat castellana.²⁴ S'hi afirma que hi va actuar com a lector de teologia, amb diverses funcions; que del 1740 al 1746 va assistir a la càtedra de llengua hebrea, tres anys com a estudiant i tres més com a mestre, i que va ser el substituït ocasional de les càtedres de teologia de vespres i de prima. Tot plegat força lluny, doncs, de l'optimista afirmació que Bover fa a la síntesi biogràfica que li va dedicar, segons la qual a Salamanca, «habiéndole conferido una cátedra en esta facultad, pasó á leerla, y terminado el curso puso á su cargo la de lengua hebrea»; la constatació de la distància existent entre els comentaris de

²² Al ms. 49 de la Causa Pia Lulliana hi ha també una carta d'Ivo Salzinger datada a Magúncia el 28 de maig de 1725, adreçada a Miquel Forners, el germà de Bartomeu (n'hi ha una altra còpia al ms. 999 de la Biblioteca Pública de Palma, que és la font d'Aguiló 1915a, 193-199); d'altra banda, al mateix ms. 49 hi ha una versió espanyola de la *Doctrina pueril*, segurament anterior a la impressió d'una altra traducció del text en aquesta llengua, apareguda l'any 1742; per a aquesta edició, vegeu més avall.

²³ Vegeu Bover 1868, com també el currículum acadèmic de Forners inclòs al seu *Liber apologeticus*, citat més amunt, a la n. 5. Tenint en compte la situació de l'illa, l'anada a Salamanca podria ser un dels «quatro destierros» que fra Bartomeu esmentava a la *Fiel noticia...*, com he recollit a l'inici d'aquest treball.

²⁴ Es tracta del ms. 1176 de la Biblioteca Pública de Palma, en el qual se sol·licita la jubilació *de jure* del pare Bartomeu Forners i, doncs, la percepció d'una remuneració per la tasca docent duta a terme, a la qual se sumen altres mèrits relacionats amb la difusió i la defensa de la figura del beat; la sol·licitud és incompleta, i no s'hi recull ni la data ni el lloc ni l'autor. Per això resulta sorprenent que en García & Hillgarth & Pérez 1965, 155, núm. 197, el document es dati a Palma els anys 1746-1747, ja que és evident que ha de ser posterior al 1749. Per a l'activitat docent de Forners a Salamanca, vegeu més amunt la n. 5, on se cita un passatge del seu *Liber apologeticus*, com també les aprovacions destinades a la impremta que acompanyen la traducció espanyola d'aquesta obra, on es qualifica el franciscà de «Lector jubilado y Bachiller en Filosofía y Theología por la Universidad de Salamanca»; per a la traducció d'aquest text i les circumstàncies que en van impedir la publicació, vegeu l'apartat següent.

Bover i la realitat històrica dels fets, força menys lluïda, ens obliga a relativitzar igualment les seves asseveracions referents a la docència impartida per Forners a Palma després de la seva estada a Magüncia.

El que ja no trobem a les pàgines de la *Biblioteca de escritores baleares*, i que en canvi sí que consta a les còpies dels certificats, com també a les pàgines de la *Fiel noticia...*, és que a Salamanca, contemporàniament al desenvolupament de tasques docents subalternes, el nostre franciscà va regentar una escola on ensenyava doctrina lul·liana.²⁵ Del centre lul·lià salmantí, però, contràriament a la detallada descripció que ens havia ofert de les classes impartides per Salzinger a Magüncia, pràcticament no en diu res. De fet, només n'apunta l'existència, i ens parla sobretot del pare Juan Valcarze, personatge amb curioses habilitats musicals i mèdiques, i a qui va encarregar la direcció de l'escola quan, «obligado de la obediencia», va haver d'abandonar-la (§ 38-41). I és que, a la *Fiel noticia...*, del seu pas per Salamanca sobretot li interessa remarcar que el pare Valcarze, inicialment refractari a acceptar la validesa dels postulats lul·lians, va canviar radicalment d'actitud gràcies a la lectura dels tres primers volums de l'edició Moguntina; s'hi havia interessat per refutar-ne la doctrina, però en llegir-los «la luz de su verdad le dio tal golpe en los ojos de su entendimiento, que se hizo defensor de la doctrina que deseaba impugnar y exterminar». És probable que aquesta remarca s'hagi de relacionar amb el fet que, a l'opuscle polèmic adreçat al carmelitè Marià Bordoy, fra Bartomeu pretenia donar-hi «testimonio de la verdad de la arte y ciencia de la alquimia» suposadament practicada per Llull (§ 1); com és prou conegut, Ivo Salzinger reivindica especialment l'autenticitat dels textos lul·lians alquímics als *Perspicilia lulliana philosophica* inclosos al primer volum de la seva extensa edició.²⁶ No ens ha de sorprendre, doncs, que Forners esgrimeixi repetidament aquest títol per donar suport a la seva posició, atès que «los sujetos más sabios de Roma, de Salamanca y Cataluña, que los leieron, [...] unánimes dixeron que exeden a la mayor admiración», i que en recomani la lectura al seu interlocutor.²⁷

Quan ja feia almenys un parell d'anys que Forners era a la ciutat universitària i arxivera, el 1742 va aparèixer-hi una traducció espanyola de la *Doctrina pueril*,

²⁵ No disposem de dades concretes sobre el nombre d'assistents, la data en què es va constituir el centre o l'organització de la docència. Només llegim, al primer dels tres certificats copiats al ms. 1176 de la Biblioteca Pública de Palma, que «el R. P. Fr. Bartholome Fornés Letor de *Sagrada Theologia* desde 21 Abril del año 1740 hasta hoy [6 de Mayo de 1746], há cumplido en los Actos literarios assi dentro como fuera de Casa, según le es ordenado y mandado por Patente Provincial confirmada por los Prelados Generales; y tambien con la misma facultat *há continuado siempre la Escuela Lulliana con numeroso concurso de discípulos de mucha distincion*» (la cursiva és meua).

²⁶ Vegeu *MOG* I, v, 1-92 (213-252).

²⁷ Per al passatge citat, vegeu el § 45, com també els § 4 i 43.

impresa per Antonio Villarroel y Torres. La versió és atribuïda a «un devoto de el Santo», sense cap més precisió. Va ser Mateu Obrador, curador de la primera edició crítica de l'obra, publicada l'any 1906 dins ORL I, qui va proposar que la traducció setcentista es devia haver fet «a l'iniciativa o gestió del lullista mallorquí Fr. Bartomeu Fornés».²⁸ Malgrat que al volum no hi ha evidències que permetin inferir cap vinculació seva amb la traducció o amb l'estampació del llibre, és versemblant que hi intervingués en un grau o altre, sobretot tenint en compte la seva presència a la ciutat i el paper destacat que, com a professor de l'escola, devia tenir entre els membres del nucli lul·lià salmantí. En aquest sentit, és interessant remarcar, per la valoració que implica de la tasca desenvolupada per Salzinger, que a la dedicatòria del volum, adreçada «Al nobilissimo señor de la antiquissima Casa de Arozarena D. Francisco de Arizcun», es fa referència a l'edició Moguntina, i s'assimila el patró de la nova edició a l'elector palatí. I no és pas menys remarcable que el nom de fra Bartomeu s'hagi relacionat així mateix amb dos altres testimonis del text lul·lià mencionat, ja que aquest fet apunta vers un interès potser reiterat del franciscà per la *Doctrina pueril* i, doncs, dóna suport a una hipotètica intervenció seva en l'edició de Salamanca de 1742.

D'aquests dos testimonis de la *Doctrina*, el que podem relacionar amb un major grau de certesa amb fra Bartomeu és la ja mencionada traducció llatina del ms. 1072 de la Biblioteca Pública de Palma, copiada segons sembla pel mateix franciscà, i de la qual tampoc no es pot descartar que sigui l'autor;²⁹ es tracta d'un volum que Fornés degué elaborar a Magúncia, com ja he apuntat, o bé una vegada instal·lat de nou a Mallorca, atès que la versió llatina de la *Doctrina pueril* que s'hi conserva comparteix un mateix antecedent, molt proper, amb un altre còdex de ben segur copiat a l'illa durant el segle XVIII.³⁰ Pel que fa al segon dels testimonis de la *Doctrina*, es tracta d'una altra traducció castellana de l'obra, molt mutilada —ens n'han arribat només els trenta-quatre primers capítols—, la qual deu ser segurament anterior a l'edició. Es conserva en el setcentista, i igualment citat més amunt, ms. 49 de la Causa Pia, al capdavant del qual hi ha la *Iusta defensio* de la doctrina lul·liana i dos altres opuscles que també han estat atribuïts a fra Bartomeu, en els quals es desenvolupen sengles qüestions teològiques relacionades amb l'encarnació i l'eternitat del món.³¹

²⁸ Vegeu Llull 1906, 458 n. 2 i també 435, i 1907, xix. També recullen aquesta possibilitat, entre altres, RD 322 i Carreras Artau 1939-1943, II, 359.

²⁹ Vegeu García & Hillgarth & Pérez 1965, 106 i 118. Per a aquest manuscrit, vegeu les referències bibliogràfiques recollides més amunt, a la n. 11.

³⁰ Vegeu la meua introducció a Llull 2005, lvi, lxxvi-lxxvii.

³¹ Vegeu Pérez 1958-1970 [2004], 31-32. Es tracta de les *questiones Utrum Pater potuerit incarnari* (ff. 41-59) i *Utrum possit probari quod mundus est aeternus et quod solum aeternus est Deus* (ff. 61-64v); una altra còpia de la primera, en alguns passatges divergents, es troba també als ff. 50-73 del ms. 1004 de la Biblioteca Pública de Palma, esmentat a la n. 21.

No és sobrer remarcar que, en la versió espanyola manuscrita de la *Doctrina*, hi ha nombroses glosses marginals destinades a aclarir aspectes del text, que bé podrien haver estat utilitzades a l'escuela lul·liana de Salamanca –o, potser, en la docència que Forners va impartir a Palma abans de marxar cap a la ciutat castellana. Tots aquests indicis, això no obstant, no passen de ser merament circumstancials, i no hi ha res que ens permeti vincular amb seguretat fra Bartomeu i la *Doctrina pueril* impresa el 1742; de fet, ni tan sols és possible aproximar des d'un punt de vista ecdòtic el seu text amb el dels dos altres testimonis esmentats.³²

Davant d'aquesta manca d'evidències, no és fora de lloc fer referència al fet que fra Miquel Forners, el germà de Bartomeu, es va desplaçar a Salamanca en una data que no podem concretar entre els anys 1740 i 1744. El 1740 era presumiblement a Magúncia, ja que aquest és l'any que consta al peu d'impremta del *Dialogus inter amatorem veritatis et discipulum lullianae doctrinae*, obra que li ha estat atribuïda malgrat que fos estampada sense el nom de l'autor –cosa en la qual, per cert, coincideix amb la *Doctrina pueril* salmantina, publicada dos anys més tard.³³ Posteriorment, fra Miquel degué passar per Palma, on, a la biblioteca del Convent de Sant Francesc, va consultar una versió del *Llibre de santa Maria* «in lingua nativa Authoris, scilicet lemovicensi», i presumiblement en tragué una còpia. Cap al final del 1744, en canvi, es trobava a la ciutat castellana, ja que el 18 de novembre d'aquell any va enllestir, al convent franciscà de la localitat, una versió llatina de l'obra de Llull sobre santa Maria.³⁴ Miquel Forners,

³² La traducció castellana del 1742 va ser elaborada a partir de la versió catalana modernitzada estampada a la impremta Capó de Palma l'any 1736 (RD 311 i Bover 2001, 167, núm. 147), i no té cap proximitat textual ni amb la versió espanyola incompleta del ms. 49 de la Causa Pia Lul·liana –que constitueix una traducció de la *Doctrina* independent de l'anterior– ni amb la llatina del ms. 1072 de la Biblioteca Pública de Palma. Val a dir, però, que aquests testimonis del tractat lul·lià tampoc no presenten cap vinculació entre ells. Per a aquestes qüestions, vegeu la introducció a Llull 2005.

³³ Per a aquesta obra, vegeu més amunt la n. 2.

³⁴ Tal com llegim al pròleg de la seva traducció, «Praesens liber fuit versus in latinum à me Fr. Michaële Fornes Regularis Observantiae S. P. N. S. Francisci Philosophiae ac Theologiae Doctore, et Artis Generalis publico Professore in Regia, Imperiali, ac Papali Universitate Lulliana Regni Majoricarum; et fuit facta versio ex quodam libro pergamineo antiquissimo manuscripto in lingua nativa Authoris, scilicet lemovicensi, cui propter venerabilem antiquitatem debetur major fides quam aliis recentioribus, qui transeundo per multas manus copiatorum semper solent contrahere multas mendas, ut experientia docet. Praedictus liber antiquus, ex quo fuit facta praesens versio latina, reperitur in Bibliotheca Magni Conventus civitatis Palmae communiter vocati Sancti Francisci in dicta Civitate et Regno Majoricarum. De praedictis omnibus fidem facio ipse P. Fornes, qui dictam versionem feci et propria manu totam ipsam scripsi in Collegio generali et Conventu Sancti Francisci Salmanticae die 18. Novembris anni à Nativitate nostri Domini JesuChristi 1744.» La versió llatina del *Llibre de santa Maria*, de la qual no tenim constància que s'arribés a imprimir, es conserva actualment al ms. 1038 de la Biblioteca Pública de Palma; vegeu García & Hillgarth & Pérez 1965, 112, núm. 114.

d'altra banda, és també autor d'una traducció espanyola del *De contemplatione Raymundi*, versió que va dur a terme en una data que desconeixem.³⁵

En l'existència de les traduccions lul·lianes esmentades, produïdes o impulsades per antics deixebles de Salzinger, es pot intuir, tal com plantejaven Tomàs i Joaquim Carreras i Artau, un esforç més o menys orquestrat per difondre les obres originals del beat.³⁶ Per ara no podem saber, però, fins a quin punt fra Bartomeu hi va prendre part, atès que no ha estat possible confirmar la relació que Mateu Obrador va proposar entre el franciscà i la *Doctrina pueril* de 1742, com tampoc que fos el responsable de les dues altres traduccions setcentistes de l'obra que conservem manuscrites. És per això que no es pot descartar que el seu germà Miquel –tant o més vinculat que ell a Magúncia, responsable d'altres traduccions de textos lul·lians i així mateix documentat a Salamanca– hi hagués tingut alguna cosa a veure, ja fos com a impulsor o potser, fins i tot, com a traductor; al cap i a la fi, el fet que no l'haguem documentat a la ciutat castellana fins al novembre del 1744 no implica pas que no s'hi hagués pogut instal·lar abans.

Quatre anys després de l'aparició de la *Doctrina pueril* a Salamanca, el 1746, Bartomeu Forners hi va publicar la primera obra que li coneixem. Es tracta del *Liber apologeticus Artis Magnae B. Raymundi Lulli Doctoris Illuminati et Martyris*, explícitament atribuït al franciscà mallorquí i imprès «apud Nicolaum Josephum Villargordo Typographum». Aquest llibre s'ha de situar en la polèmica sorgida arran dels despectius comentaris que el benedictí Jerónimo Feijóo havia dedicat a Lull i a l'Art en dues de les seves *Cartas eruditas y curiosas*.³⁷ Forners va decidir escriure la seva apologia després de l'aparició de la primera d'aquestes cartes, l'any 1742, i en degué enllestir la redacció a mitjan 1743, atès

³⁵ Aquesta traducció es troba al ms. 997 de la Biblioteca Pública de Palma, i va ser copiada pel franciscà Josep Touhells, que en va enllestir la còpia a Morneta –lloc també conegut com Borneta, a tocar de Binissalem–, el 27 de desembre d'un any que no indica. Es tracta, potser, d'una traducció castellana diferent de la que se'n conserva als ff. 200-220v del ms. 342 de la Biblioteca del Monestir de Montserrat, datada el 1737, la qual consta com a obra de fra Jeroni de Santanyí; això no obstant, el fet que en aquest mateix còdex hi hagi diversos textos de Bartomeu i de Miquel Forners és, sens dubte, una casualitat remarcable, i encara més que al colofó el seu autor afirmi que el lloc on va dur a terme la feina va ser igualment Morneta: «yo, Fr. Geronimo de Santagní indignissimo sacerdote tube la dicha de hazer este traslado hallandome en un lugar (o posesion del Sr. Dn. Agustín Torrella) dicho morneta, a los 20 de noviembre del año 1737». Per al ms. de Palma, vegeu García & Hillgarth & Pérez 1965, 104, núm. 95, i, per al de Montserrat, vegeu més avall la n. 58.

³⁶ Vegeu Carreras Artau 1939-1943, II, 360.

³⁷ Per al llibre de Forners, vegeu Bover 1868, I, 309; RD 336, i Carreras Artau 1939-1943, II, 360. Per a les cartes que desencadenaren la controvèrsia, vegeu Feijóo 1742-1760, I (1742), carta XXII: «Sobre la arte de Raymundo Lulio», pp. 205-208, i II (1745), carta XIII: «Sobre Raymundo Lulio», pp. 158-198 (RD 320 i 333). Pel que fa pròpiament a la polèmica, i a la intervenció d'altres autors, vegeu Carreras Artau 1935 i 1939-1943, II, 371-377.

que el «Judicium RR. P. Joannis Valcarze» que precedeix el pròleg del mateix Forners és datat el 13 de setembre d'aquest any. A la seva justificació del *Liber*, el pare Valcarze, a qui fra Bartomeu recordaria amb afecte anys després a la *Fiel noticia...*, no es limita a elogiar l'obra del franciscà mallorquí, sinó que així mateix retreu a Feijóo que critiqui Llull sense haver-ne llegit els llibres i li recomana que prengui exemple de Salzinger; Valcarze es permet, encara, fer-hi una curiosa defensa de la música i la medicina lul·lianes, a les quals, tal com explicava Forners, era especialment afeccionat.³⁸ Durant el procés d'obtenció de les llicències i censures necessàries per a la impressió del llibre, que es va allargar fins a l'agost de 1746, va aparèixer la segona de les tres cartes que Feijóo va dedicar a Llull, molt més extensa que la primera; aquest fet va obligar Forners a incloure un apèndix de més de vint pàgines al pròleg original del llibre, en què s'esforçava a refutar les afirmacions novament poc favorables a Llull que l'erudit i curiós epistològraf hi recollia.

El fet que a l'apèndix al pròleg Forners se centri en la segona de les cartes de Feijóo no ens ha de fer creure que la resta del llibre sigui una resposta punt per punt a les afirmacions que el gallec havia inclòs en la seva primera carta de tema lul·lià, d'altra banda molt més breu i on bàsicament negava que l'Art fos un mitjà útil «de hacerse docto a poca costa». L'obra del franciscà, com altres apologies lul·lianes anteriors i posteriors, constitueix més aviat un esforç de refutació dels dubtes que s'havien plantejat al voltant de l'ortodòxia de l'obra de Llull, amb una inevitable atenció als atacs de l'inquisidor Eimeric –inclosa la controvertida butlla de Gregori XI–, i on el seu autor es fa igualment ressò de les consideracions que el cardenal Lambertini, des del 1740 papa amb el nom de Benet XIV, havia fet sobre el culte a Ramon Llull al cap. 40 del primer volum del seu *De servorum Dei beatificatione et beatorum canonizatione* (1734-1738), reeditat diverses vegades, on el futur papa afirmava que, malgrat que la devoció per Ramon Llull fos ja antiga i que se'n tolerés el culte a Mallorca, el Doctor Il·luminat no podia ser pròpiament comptat entre els beats reconeguts per l'Església romana, ja que aquesta s'hi havia mostrat repetidament contrària.³⁹

No deixa de ser remarcable que no sols Forners, sinó també el pare Pasqual o Francisco de Soto y Marne, autors que esmento més avall, aprofitessin les respostes que van adreçar a les paraules de Benito Feijóo per refutar, o matisar, les que l'aleshores papa Benet XIV havia pronunciat al voltant del culte a Ramon. Sobre-

³⁸ Vegeu sobretot els § 39 i 40 de la *Fiel noticia...*, en què es narra la capacitat que tenia Valcarze de conèixer les malalties greus que una persona sana havia patit tot just prenent-li el pols, habilitat que ell mateix relaciona, al prefaei del *Liber apologeticus*, amb les doctrines lul·lianes; vegeu les pp. x-xiiv del llibre.

³⁹ Vegeu Pérez 1961b, 167-172 i 1962, 155, i Ramis 2000, 314.

tot perquè Feijóo centra els seus comentaris i desqualificacions en l'Art, i es nega explícitament a valorar «la cuestión de si la Doctrina de Lulio contiene los errores que se le han atribuido», com diu a la segona carta; i és que, sobre la qüestió del culte, es limita a fer-se ressò de l'opinió del papa, per bé que remarca que la seva invalidació de l'Art no s'ha de confondre amb cap mena d'atac a la santedat de Ramon o a la seva condició de màrtir.⁴⁰ Sembla, doncs, com si els lul·listes esmentats haguessin optat per dissimular les seves respostes al papa a l'interior de les intervencions que van dur a terme en l'altra gran polèmica lul·liana contemporània, per bé que els objectes de la discussió no fossin ben bé els mateixos.

Arran de la publicació del *Liber apologeticus*, i sobretot de la tornada de fra Bartomeu a Mallorca, que es va produir encara no tres anys més tard, la seva intervenció en polèmiques al voltant de Ramon Llull, el seu culte i la validesa de la seva obra, esdevindrà una constant en la biografia forneriana. Tornant, però, a la controvèrsia sorgida al voltant de les *Cartas eruditas* de Feijóo, no ens consta que el religiós galleg es prengués la molèstia de respondre a fra Bartomeu, contràriament al que va fer en altres casos. Sí que tenim notícia, en canvi, d'una anònima *Brevis impugnatio diversarum responsionum quas P. F. Bartholomeus Fornes, ordinis minorum, pro suo Raymundo Lullo deffendendo in Apologetico libro in lucem edito 1746 Salmanticae*, datada el 2 de gener de 1749, de la qual es conserven diverses còpies, i que se centra en les objeccions que Forners va dedicar no a les cartes de Feijóo, sinó a l'obra del cardenal Lambertini.⁴¹ Posteriorment, Benet XIV, a la instrucció *Avendo Noi*, que el juny de 1751 va adreçar al promotor de la fe, esmentava no sols el *Liber apologeticus*, «in cui con molta modestia [Forners] procura di soddisfare a quanto Noi abbiamo scritto in ordine all' afare de Raimondo Lullo», sinó també el text anònim que havia empès la defensa del seu partit.⁴²

⁴⁰ Feijóo no cita directament les paraules del *De servorum Dei beatificatione...*, sinó la glossa que en va fer Miguel de San José a la *Bibliographia critica sacra et prophana*, publicada a Madrid els anys 1740-1742.

⁴¹ De la *Brevis impugnatio* contra el *Liber apologeticus*, n'hi ha almenys quatre testimonis en fons mallorquins: el primer en un còdex miscel·lani procedent del convent de Sant Domènec de Palma, l'actual ms. 805 de la Biblioteca Pública; un segon en el també miscel·lani 1088 de la mateixa biblioteca, copiat pel pare Pasqual; el tercer, també a la Pública de Palma, al ms. 1138; la darrera còpia documentada a Mallorca es troba entre els fons de la Causa Pia Lul·liana, a la caixa 7, lligall 2, juntament amb altres documents antilul·listes; vegeu García & Hillgarth & Pérez 1965, 101, núm. 88.1; 127-129, núm. 138.2; 144, núm. 165; i Pérez 1958-1970 [2004], 55, núm. 351. N'hi ha, encara, una altra còpia a l'Arxiu de la Sagrada Congregació de Ritus de Roma, Regestum quorundam actorum in causis servorum Dei, núm. 237; vegeu Pérez 1961a, 124, núm. 134. Llorenç Pérez proposa atribuir aquest opuscle anònim al jurisconsult Pere Gaietà Domènec, o bé al dominicà Sebastià Rubí, personatge que torno a esmentar algunes pàgines més avall (1961b, 171).

⁴² Vegeu Tarré 1951, esp. 146. Hi ha nombroses còpies del text papal, tant en la versió italiana original com en la traducció espanyola que se'n va fer circular.

Després del *Liber apologeticus* de Forners, es publicaren noves rèpliques a les paraules de Feijóo, que en alguns casos, com ja he apuntat, van generar al seu torn contrarèpliques del benedictí. La intervenció més rellevant que es produí en aquesta polèmica va ser sense cap mena de dubte l'*Examen de la crisis del reverendísimo padre maestro don Benito Geronimo Feijóo monge benedictino sobre el Arte luliana* del pare Antoni Ramon Pasqual, el primer volum del qual es va publicar a Madrid el 1749; cap al final de l'any següent n'aparegué el segon, a la mateixa ciutat, que responia a la tercera carta de tema lul·lià de Feijóo, específicament dedicada a les objeccions de Pasqual i inclosa en el tercer volum de les *Cartas eruditas*, publicat pocs mesos abans.⁴³ Fruit de la polèmica desencadenada per Feijóo, en la qual fins i tot va arribar a intervenir el rei Ferran VI, que el 23 de juny de 1750 va emetre una Reial Ordre que prohibia qualsevol escrit contra el monjo gallec, també cal recordar les *Reflexiones critico-apologéticas sobre las obras del R. R. P. maestro Benito Geronimo Feijoo en defensa [...] de la constante pureza de Fe, admirable sabiduria i utilissima Doctrina de el Iluminado Doctor i Esclarecido Martyr el B. Raymundo Lulio* del franciscà Francisco de Soto y Marne; l'esmentó pels punts de contacte que presenta amb les intervencions de Forners i Pasqual en la polèmica suscitada per Feijóo, com també perquè es tracta d'una obra impresa a Salamanca el 1749, quan Bartomeu Forners encara devia ser a la ciutat castellana o feia molt poc que n'havia marxat.⁴⁴

3. La tornada a Mallorca

Fra Bartomeu degué tornar a Mallorca durant la segona meitat del 1749 o ja a començament de l'any següent, atès que el juny de 1749 encara impartia docència a la Universitat de Salamanca.⁴⁵ Desconeixem en quines circumstàncies va abandonar Castella, encara que, d'acord amb el que ell mateix remarca a la *Fiel noticia...*, ho va fer obligat per l'obediència. Si hem de fer cas a Joaquim Maria Bover, «Vuelto á su patria, se empleó con asiduidad en el ministerio apostólico, logrando sobresalir entre los elocuentes oradores que Mallorca tenia en aquel tiempo». Sobre la seva dedicació a l'homilètica, ja hem esmentat les conseqüències que va tenir el polèmic sermó predicat el 25 de gener de 1774, el

⁴³ Vegeu RD 344 i 350, per als dos volums de l'obra de Pasqual, i Feijóo 1742-1760, III, carta xxvi, pp. 299-334 (RD 349 i 357).

⁴⁴ Per al llibre de Soto y Marne, vegeu RD 345.

⁴⁵ Vegeu les còpies dels certificats de docència conservats al ms. 1176 de la Biblioteca Pública de Palma, esmentat a la n. 24.

qual de ben segur no degué ser l'únic que va pronunciar. En aquest sentit, és ben probable que fra Bartomeu a l'hora de preparar les seves prèdiques se servís dels dos manuscrits que suposem copiats per ell mateix, sobretot del ms. 1072, en el qual, tal com ja s'ha assenyalat, no sols hi ha un parell de textos lul·lians específicament destinats a la predicació, sinó també nombrosos materials catequètics que li podrien haver estat útils.

Al costat de la seva dedicació a l'adoctrinament dels fidels a través de la predicació, fra Bartomeu també va participar activament en les disputes mallorquines a favor i en contra del culte al beat Ramon Llull, que es van agreujar coincidint amb la seva tornada a l'illa. En aquesta complicació de la situació hi va influir amb tota seguretat el fet que l'1 d'octubre de 1749 el bisbe de Mallorca, José Antonio de Cepeda, hagués pronunciat la *Sentència definitiva* sobre el culte immemorial a Ramon Llull, d'acord amb la qual aquest fóra anterior en més de cent anys a la butlla *Coelestis Hierusalem* que el papa Urbà VIII havia expedit el 1634 i, per tant, no es veuria afectat per la suspensió que s'hi decretava dels cultes que no complissin aquesta condició. El desencadenant dels conflictes més greus, això no obstant, cal cercar-lo sobretot en un tedèum celebrat al mes de gener de l'any següent.

Al final del 1749 feia gairebé tres anys que Mallorca patia una gravíssima sequera, amb profundes implicacions econòmiques i socials a causa de la migradesa de les collites. Es decidí, dones, fer rogatives a la Immaculada Concepció i al beat Ramon Llull perquè intercedissin en la demanda de pluja. I el fet és que a les acaballes del mes de desembre plogué durant tres dies seguits. Davant d'aquest èxit, es va organitzar a l'església de Sant Francesc de Palma un tedèum d'agraïment per al dia 24 de gener, vigília de la festa del beat; com que es volia especialment lluït, tots els ordes religiosos de la ciutat hi van ser convidats. No obstant això, els dominicans es van negar a fer-hi acte de presència, al·legant que Llull no formava part del santoral reconegut per Roma. Aquesta negativa va provocar un augment de la tensió i de la conflictivitat, en la qual no sols van intervenir teuladers i marrells –noms amb què eren coneguts respectivament partidaris i detractors del beat–, sinó també diverses institucions de l'illa, com el govern de Palma o la Reial Audiència, que van aprofitar l'avinentesa per airejar les seves diferències. Al maig, després de diversos estira-i-arrotonsa, els regidors de la ciutat van revocar els nomenaments de frares de l'orde dels predicadors que ocupaven càtedres a la Universitat, per bé que l'Audiència no va trigar a suspendre aquesta revocació; malgrat que el conflicte de les càtedres es va arrossegar encara durant força temps, la celebració dominicana per la resolució de l'Audiència no es va fer sense incidents –incloses algunes detencions–; i tampoc no va ser precisament pacífica una nova processó de gràcies al beat cele-

brada el 10 de maig, en la qual fins i tot va haver-hi diversos contusionats. A tot això cal afegir que, en els mesos següents, es destruïren algunes imatges de Ramon i circularen pamflets en què se'l qualificava d'heretge.⁴⁶

En aquestes circumstàncies, qualsevol intervenció d'una o altra banda provocava irades rèpliques de la part contrària. I, com veurem, el tedèum del gener de 1750 va portar una cua considerable. Així, el canonge de la Seu i rector de la Universitat Lul·liana de Mallorca, Agustí Antich de Llorach, va publicar el mateix 1750 un *Corto dissenño de los justos, relevantes motivos que tubo la ciudad de Palma para el hazimiento de gracias que hizo a su adorado patricio el B. Raymundo Lulio*, en què justificava l'acció de gràcies feta a l'«inelyto martyr de Jesuchristo el beato Raymundo Lulio en ocasi3n de havernos dispensado el cielo por su intercession una copiosissima dezeada lluvia general en toda la Isla, y reino de Mallorca», juntament amb la «relacion de los solemnes festivos aplausos con que veneró con magnífica pompa su milagroso sepulcro». ⁴⁷ Per part dels marrells, al seu torn, el dominicà Sebastià Rubí va dur a estampa la *Breve y humilde insinuación de los motivos que asisten al Real Convento de Santo Domingo para mantenerse en una pura y negativa suspensi3n respecto de los actos de publico, religioso culto que suelen tributarse al V. Raymundo Lulio*, publicada sense lloc ni data però que Rogent i Duran van situar el mateix 1750.⁴⁸

Els autors de la *Bibliografía de les impressions lul·lianes* també creien d'aquest any un polèmic opuscle anònim titulat *La verdad sin rebozo. Manifiesto en que se declaran los motivos que han tenido los religiosos dominicos de Palma para no asistir a un tedeum dirigido al V. Raimundo Lulio en 24 de enero de 1750*.⁴⁹ Això no obstant, tot sembla indicar que aquest llibret, que ja

⁴⁶ Per als fets esdevinguts l'any 1750, vegeu entre altres Ramis 2000, 314-316, Ferrer 2002, 70-73 i, sobretot, 2003, en què es parteix d'una relació contemporània dels fets, l'*Extracto y veridica informaci3n de los tumultos, alborotos y escándalos que en Mallorca han ocasionado los padres dominicos por haber negado el debido culto al Dr. Iluminado e incluso mártir de Jesuchristo el beato Raymundo Lulio*. Era pràctica habitual vehicular les iras esmicolant o embrutant imatges del beat, o altres elements de les capelles que se li havien dedicat: vegeu-ne alguns exemples en Carreras Artau 1939-1943, II, 370-371 (referent a l'any 1699), Avinyó 1925, 592-597 (de 1755) o Capó 1968, 48 i 50 (de 1761?).

⁴⁷ Per al text d'Agustí Antich, vegeu RD 352, com també Avinyó 1925, 584-585, i Carreras Artau 1939-1943, II, 379.

⁴⁸ Vegeu RD 353; per a fra Sebastià Rubí, vegeu també la n. 41.

⁴⁹ Vegeu Bover 1868, II, 328-329, núm. 1106. Per a aquest virulent opuscle i algunes de les reaccions que va generar, vegeu Carreras Artau 1939-1943, II, 379. Se n'han conservat diverses còpies manuscrites: en un lligall de la Societat Arqueol3gica Lul·liana (Pérez 1958-1970 [2004], 101, núm. 769, i cf. també 102, núm. 780); al lligall 6 del Col·legi de la Sapiència, on n'hi ha dues còpies (Pérez 1958-1970 [2004], 174, núms. 1313 i 1314); a la biblioteca del Monestir de la Real, ms. 1, Miscel·lània Lul·liana, ff. 103-132 (Pérez 1958-1970 [2004], 182, núm. 1380; aquesta darrera còpia és incompleta), o al ms. 343 de la Biblioteca del Monestir de Montserrat, provinent del fons Ayamans, pp. 1-198.

Joaquim Maria Bover havia atribuït a l'esmentat fra Sebastià Rubí, és una mica posterior.⁵⁰ Si més no, així s'apunta a la *Respuesta al libelo infamatorio de la santidad, martyrio, doctrina y culto del ínclito martyr de Christo y dotor iluminado el Beato Raymundo Lulio, después de ser venerado por tal en toda Mallorca y en otros Reynos por mas de quatro siglos*, on llegim que «Dicho libelo fue notificado en el año 1761 por el mes de setiembre, y aunque no trahe firma de Author con su propio nombre y apellido ni lo demas que esta mandado por el sagrado concilio tridentino sesión 4, sale en nombre de los reverendissimos padres dominicos del convento de Palma, ciudad del reyno de Mallorca. Se inscribe y nombra dicho libelo: *La verdad sin rebozo* y assi sea quien fuere el author o autores á el ó á ellos se encamina la respuesta». L'autor d'aquesta *Respuesta al libelo infamatorio*, francament extensa, és fra Bartomeu Forners.⁵¹

Encara que el «libel infamatori» s'hagués posat en circulació a final de setembre de l'any 1761, això no implica que Forners n'hagués escrit la *Respuesta* de seguida. Podria ser que ja fos enllestida l'any 1765, atès que sembla que va ser en aquesta data que Nicolau Mayol Cardell va adreçar una sol·licitud a la Causa Pia Lul·liana demanant la impressió d'un llibre de Bartomeu Forners en què el franciscà impugnava les afirmacions contingudes en una obra anònima denigradora de la fama del beat.⁵² També podria ser, però, que el text de Forners fos una mica posterior, de cap a la dècada dels setanta, atès que és ben probable

⁵⁰ L'atribució a Sebastià Rubí és reforçada, si no confirmada, pel fet que al ms. 343 de la Biblioteca del Monestir de Montserrat, una mà contemporània de la còpia —encara que no pas la mateixa que va transcriure el text— hi va indicar que la *Verdad sin rebozo* havia estat escrita «por el P. F. Sebastian Thomas Rubí Lector de teologia»; la resta del contingut del volum, clarament relacionable amb els grups contraris al culte a Ramon Llull entre els quals es devia moure fra Sebastià Rubí, també dona suport a aquesta atribució.

⁵¹ L'obra recull les 185 objeccions que Rubí planteja seguides de les corresponents refutacions, a les quals cal afegir el que podríem qualificar de dos apèndixs: «La verdad del sagrado martyrio del beato Raymundo Lulio» i «De la verdad de la luliana doctrina». Prenc els passatges del ms. 344 del Monestir de Montserrat, pertanyent al fons Ayamans, de 838 pàgines, atès que sembla escrit per mà del mateix Forners; respecte a aquest volum, cal tenir en compte que en una guarda davantera del còdex una mà diferent anomena l'únic text que conté el volum amb el títol de «Libro de oro en que se dan armas defensivas para todo quanto se ojea al culto inmemorial, doctrina y martirio del iluminado doctor y martir invictisimo de Jesu Christo el beato Raimundo Lulio, escrito por el R. P. jubilado fray Bartolome Fornes, minorita, celeberrimo lulista, en ocasion de haber salido en el año 1761 un libelo infamatorio contra el santo l Palma de Mallorca»; i, encara una altra mà, va afegir damunt del lloc, «Es el original». La *Respuesta* de Forners també es conserva al ms. 1084 de la Biblioteca Pública de Palma, de 781 pàgines (vegeu García & Hillgarth & Pérez 1965, 125, núm. 134). Tot sembla indicar que Joaquim Maria Bover va tenir ocasió de veure els dos volums esmentats, el primer a la biblioteca del comte d'Ayamans i el segon al convent de Montsió (1868, I, p. 310), per bé que la portada espúria del primer li va fer creure que es tractava de dues obres diferents, i no de còpies d'un mateix text. Per al ms. de Montserrat, vegeu també Olivar 1977, 81.

⁵² Aquesta sol·licitud es troba al fons de la Causa Pia, Caixa I, lligall I; vegeu Pérez 1958-1970 [2004], 35, núm. 180, que, això no obstant, relaciona aquesta referència amb un conflicte diferent.

que en aquest moment s'hagués produït una certa represa de la polèmica al voltant de *La verdad sin rebozo*, coincidint amb la presència del bisbe Juan Díaz de la Guerra a la seu mallorquina (1772-1777). Si més no, això és el que deixa entreveure l'existència de diversos textos contraris al del dominicà que es poden situar en aquest període. Així, encara que desconeguem la data en què el franciscà Bartomeu Rubí, company de Forners a Magúncia, va escriure el *David Balear contra el gigante de La verdad sin rebozo*, tot sembla indicar que ell mateix o, més aviat, un altre lul·lista l'hauria reprès vers el 1775.⁵³ Dos anys després va ser el carmelità Marià Bordoy, a qui Bartomeu Forners adreçarà posteriorment la *Fiel noticia...*, que va preparar una *Respuesta [...] a un manuscrito anónimo intitulado por el author La verdad sin rebozo*, en la qual recull fragments de l'opuscle antilul·lià i hi replica. Aquesta *Respuesta* es conserva al ms. 1013 de la Biblioteca Pública de Palma, on és seguida d'un diàleg del mateix Bordoy, força més lleuger, titulat *Conversación que tuvieron a manera de conferencia el bayle, escribano y barbero de cierta villa de Mallorca*;⁵⁴ es tracta d'una resposta a un altre text antilul·lià, *El vayle instruido. Carta en que un P. Dominicó manifiesta no poderse venerar Raymundo Lulio con culto publico*, on Bordoy aprofita de nou materials procedents de *La verdad sin rebozo*.⁵⁵ Aques-

⁵³ El text es conserva, incomplet, al ms. 39 de la Causa Pia Lul·liana (Pérez 1958-1970 [2004], 25-26, núm. 86), i al ms. 1173 de la Biblioteca Pública de Palma; de la continuació de l'obra, anònima però que Llorenç Pérez conjectura que podria haver estat escrita per fra Lluís Vives, se'n conserven dues versions, als mss. 1152 i 1165 de la Biblioteca Pública (vegeu García & Hillgarth & Pérez 1965, 155, núm. 196; 149, núm. 178.2, i 154, núm. 189). Per a Bartomeu Rubí († 1774), vegeu Bover 1868, II, 327-328, núm. 1104; Avinyó 1925, 585; RD 353, o Carreras Artau 1939-1943, II, 379.

⁵⁴ Per a aquest volum, vegeu la n. 3; a més del ms. 1013, la *Respuesta* de Bordoy també es conserva al ms. 38 a la Causa Pia (Pérez 1958-1970 [2004], 24, núm. 80) i al lligall 5 del fons de Sant Francesc (Pérez 1958-1970 [2004], 134, núm. 1025.51). A la miscel·lània lul·liana del ms. 1079 de la Biblioteca Pública de Palma hi ha una altra còpia de la *Conversación*, seguida d'una resposta al diàleg de caràcter contrari i d'unes dècimes insultants contra Bordoy (García & Hillgarth & Pérez 1965, 124, núms. 18-20); per a aquest volum, vegeu també la nota següent). La *Conversación*, segons la transcripció fragmentària que en dona Miquel Ferrer, fóra de l'any 1779, per bé que Pérez data la resposta antilul·liana del 5 de juliol de 1778; vegeu Ferrer 2003, esp. 124-126.

⁵⁵ *El vayle instruido* es conserva al ms. 343 de la Biblioteca de Montserrat, pp. 577-596, pertanyent al fons Ayamans; a continuació del text, datat a Palma el 30 d'octubre de 1777, hi ha una anotació que assenyalava que «En el tomo dos de esta coleccion se hallará la respuesta al papel antecedente, que dió el P. Mariano Bordoy carmelita, en un insolente dialogo, o conversacion, que hizo muy poco honor al Autor y a los interlocutores: pues en lugar de razones y autoridades convincentes, no trae mas que lo que acostumbra los que defienden una mala causa y son desvergonzados. Al Dialogo Bordoyano replicó el primero con una respuesta muy chistosa, que tambien se hallará en el mismo tomo 2 con otras muchas cosas mas pertenecientes al asunto». Aquesta nota ens permet relacionar el ms. 343 amb el ja citat 1079 de la Biblioteca Pública de Palma, de contingut igualment poc favorable a la causa de Lluís, de característiques molt similars i on hi ha el text de Bordoy seguit de la corresponent resposta contrària (vegeu la nota anterior); en una de les guardes, a més, s'indica que es tracta del «Tomo segundo». El primer, doncs, sobre el qual Pérez deia que «No sabemos donde se encuentra», va abandonar Mallorca amb el llegat Ayamans en direcció a Montserrat.

tes no són pas les úniques refutacions del cèlebre text atribuït a fra Sebastià Rubí de què tenim constància, sinó que en biblioteques mallorquines se n'han conservat unes quantes més d'anònimes, malauradament tampoc datades.⁵⁶

La conflictivitat desencadenada a l'inici del 1750 va afectar igualment altres projectes de fra Bartomeu. Quan encara devia ser a Salamanca va preparar una traducció espanyola del seu *Liber apologeticus*, «Impreso antes en latin, y ahora traducido en romance e ilustrado con mas copiosa y clara explicacion por su mismo Autor F.^r Bartholome Fornès», tal com s'indica a l'inici de la nova versió. De fet, no sols el va traduir i ampliar, sinó que va aconseguir les aprovacions i llicències necessàries per dur-lo a impremta, datades l'abril del 1749, el juny del mateix any i el febrer del 1750. Això no obstant, no tenim cap indici que assenyali que es va arribar a estampar, de manera que el text degué romandre manuscrit, i l'hem de consultar al còdex 1083 de la Biblioteca Pública de Palma, potser procedent de la biblioteca del Convent de Sant Francesc.⁵⁷ Sobre aquesta qüestió, no és sobrer remarcar que una mà posterior va afegir al marge de la primera pàgina del volum que «Ignoro los motivos de no haverse dado à la imprenta este libro no faltandole las licencias y aprobaciones necesarias autenticas, las que hallaras a lo ultimo de los 36 pliegos». Tenint en compte la situació a l'illa durant els primers mesos del 1750, no és gens sorprenent que es considerés més prudent endarrerir *sine die* la publicació d'aquest extens tractat polèmic, que hauria pogut ser percebuda com una provocació pels dominicans. Els ànims ja es trobaven prou exaltats.

Les dificultats per publicar la traducció espanyola del *Liber apologeticus* no van desanimar fra Bartomeu, que va continuar produint textos lullians, sobretot de tipus apològic i polèmic, però també amb alguna incursió en àmbits més estrictament artístics i del funcionament de l'Art. Aquest és el cas de la *Introductio ad lullianam Artem*, que va comunicar el dia 1 de març de 1759 a diversos caputxins mallorquins. El text es conserva als ff. 1-97v del ms. 1095 de la Biblioteca Pública de Palma, on també hi ha un parell més de títols de contingut

⁵⁶ Vegeu els mss. 1086 i 1155 de la Biblioteca Pública de Palma (García & Hillgarth & Pérez 1965, 127, núm. 136, i 150, núm. 180); el ms. 14 Lull de la Biblioteca Municipal de Palma, amb un diàleg entre un mestre i un deixeble en què el segon usa les proposicions de *La verdad sin rebozo*; el lligall 2 del convent de Sant Francesc, que conté la refutació d'una acusació de l'opuscle polèmic, o el lligall 6 del Col·legi de la Sapiència, amb una altra resposta incompleta (Pérez 1958-1970 [2004], 104, núm. 786; 122, núm. 899.16, i 174, núm. 1317).

⁵⁷ Segons Joaquim Maria Bover, aquesta traducció, en dos toms en quart, es conservava «en la biblioteca de S. Francisco de Asis, con las censuras y licencias para darse à estampa» (1868, I, 309-310). Atès que les característiques morfològiques dels volums esmentats no coincideixen, podria ser que se n'hagués fet més d'una còpia. Per al ms. 1083, vegeu la n. 2. Per a aquest llibre, vegeu també RD 336. N'hi ha un fragment, del cap. v de la distinció IV, al ms. 805 de la Biblioteca Pública de Palma, ff. 201-220, on també hi ha la *Brevis impugnatio* contra Forners (vegeu, més amunt, la n. 41).

artístic, l'*Efficatia principiorum Artis lullianae aliquantulum aparebit in 30 deductionibus* i un *Brevis tractatus in quo continetur aliquae quaestiones ressoluuta per principia Artis generalis*. Una altra còpia de la *Introductio* de fra Bartomeu es troba al ms. 342 de la Biblioteca del Monestir de Montserrat, provinent de la biblioteca del comte d'Ayamans.⁵⁸

Durant els anys setanta del XVIII, tot i la seva avançada edat, no sembla pas que fra Bartomeu reduís massa la seva activitat ni, encara menys, la seva implicació en qüestions lul·lianes. Ben al contrari, atès que la presència a l'illa del bisbe Juan Díaz de la Guerra, amb els seus esforços per eradicar el culte a Ramon Llull, no va fer altra cosa que atiar les reivindicacions dels seus partidaris. Així, tenim notícia que l'any 1773 Forners va redactar un *Eptome de la fama y virtud del B. Raymundo Lulio*, obra que, segons sembla, l'autor tenia intenció de dur a estampa, malgrat que no ens ha arribat ni tan sols manuscrita. D'acord amb el que n'explica Bover, que afirma que l'original havia estat a la biblioteca del convent de Sant Francesc, «cuando se iba á imprimir hubo de suspenderse á causa de los trastornos provocados por el Sr. Obispo Diaz de la Guerra». És probable que aquest fet influís en l'estat d'ànim de l'aleshores ja venerable franciscà i que condicionés el sermó que va pronunciar el 25 de gener de l'any següent, durant la celebració de la festa del beat, que, com s'ha indicat més amunt, li va valer el desterrament a Petra.

Segons Joaquim Maria Bover, aquest sermó sí que es va arribar a imprimir, a la impremta d'Ignasi Serrà de Palma, encara que tampoc no tenim constància que se n'hagi conservat cap exemplar, si més no de la versió impresa.⁵⁹ Tot sembla indicar que l'homilia va causar un profund malestar entre les files dels marrells. D'acord amb el que se'n diu en una relació feta per un dominicà del qual desconeixem el nom, el pare Forners «predicó cincuenta minutos, que predicó contra Eymerich (!!!) y aun contra el Rey, por haber privado recoger limosnas por la Causa Pña (cuándo ?) y quitado á la Universidad el título de *luliana* (!?!); que no temía morir por su Raymundo; que dijo cuanto le vino al labio,

⁵⁸ Per al còdex de Palma, vegeu Garcia & Hillgarth & Pérez 1965, 131, núm. 144, i, per al de Montserrat, Olivar 1977, 80-81 (ni aquest còdex ni el 344, citat més amunt, no són recollits dins Bruguera 1977); vegeu també Carreras Artau 1939-1943, II, 362-363. La *Introductio ad Artem* de fra Bartomeu no s'ha de confondre amb el text homònim del seu germà Miquel, producte de classes que va impartir l'any 1732 (la versió que se'n conserva, al ms. 1000 de la mateixa biblioteca, són en realitat apunts presos per Agustí de Torrella; cf. Garcia & Hillgarth & Pérez 1965, 105, núm. 98). En qualsevol cas, no fóra gens sorprenent que Bartomeu hagués aprofitat els ensenyaments del seu germà, i potser fins i tot els apunts, a l'hora d'elaborar la seva *Introductio*. En aquest sentit, no és sobrer esmentar que al ms. 342 de Montserrat hi ha una segona *Introductio ad Artem* on no s'esmenta el nom de fra Bartomeu i el text de la qual coincideix només en part amb la que li és atribuïda.

⁵⁹ Llorenç Pérez va proposar identificar-lo amb un parell de textos manuscrits; no es tracta, però, d'identificacions conclouents. Per a aquestes qüestions, vegeu més amunt la n. 1.

como un loco ó temerario, de modo que mudó la cátedra del Espíritu Santo en tribunal del Diablo». ⁶⁰ Informat del contingut de l'homília, el bisbe Díaz de la Guerra va decidir deixar el franciscà sense les llicències de predicar i confessar, i enviar-lo al convent de Sant Bernardí de Petra, previ lliurament d'un exemplar del sermó per fer-lo arribar a Madrid com a prova de les injúries proferides. El desterrament va ser executat el 16 de febrer –i no, doncs, el mateix 25 de gener, com deia Bover–, i la còpia del sermó va ser expedida, juntament amb la relació de les injúries i pertorbacions promogudes pels lul·listes, el 20 de febrer. En el camí cap a Petra, fra Bartomeu va emmalaltir, de manera que va haver de passar una temporada a mig camí, al convent de Lluçmajor. El 4 de gener de 1775, finalment, el Consejo de Castilla va respondre al bisbe, dient-li que consideraven que «el P. Fornés ha purgado bastantemente la pena que *pudo* corresponderle por el sermón predicado el 25 de Enero del año próximo pasado con el destierro y sonrojo que ha padecido, y quiere encargue á V. S. I. que usando de sus facultades restituya al referido P. Fornés sus licencias de predicar y confesar y disponga que su superior provincial le dé patente para otro convento.» Va ser aleshores, doncs, que el franciscà va ser enviat al convent de Jesús, extramurs de Palma. ⁶¹

Abans de la *Fiel noticia...*, que és l'últim text que li coneixem i del qual ja he parlat repetidament, fra Bartomeu encara va tenir ànims per redactar una altra resposta a un nou atac antilul·lià. En aquest cas, les desqualificacions i crítiques al beat i a la seva Art provenien del *Teatro escolastico, y nueva arte de estudiar la téologia, leyes y canones contra la innovacion de Raymundo Lulio*, publicat a Madrid el 1770, en què Juan de Paredes blasmava Lull i l'Art seguint el model de Jerónimo Feijóo. Forners hi va respondre amb un *Complemento del mayor precepto que es dar verdadera noticia de Dios. Defensa del Arte luliano contra el «Teatro escolástico»*, datat el 1778, que es conserva als ff. 273-299v del ms. 1083 de la Biblioteca Pública de Palma, al costat de la versió espanyola del *Libro apologético, la Fiel noticia...* de 1782, i la *Respuesta...* que Marià Bordoy va adreçar al franciscà després que aquest li fes arribar el darrer text esmentat. ⁶²

Bartomeu Forners va morir nonagenari el 1788, quan feia més de seixanta anys que, desestimant l'opció de l'apostolat americà que li oferia el monestir d'Escornalbou, havia decidit anar a Magúncia per assistir a les classes d'Ivo Salzinger. L'estada a la ciutat del Palatinat el va marcar fins al final dels seus

⁶⁰ Vegeu Gelabert 1905, 196-197; també és citat per Avinyó 1925, 619. Els parèntesis amb interrogacions i exclamacions, en què segueixo Gelabert, deuen ser ja a l'original, la localització del qual desconec.

⁶¹ Vegeu Gelabert 1905, 197, seguit per Avinyó 1925, 620-621; la cursiva es troba ja en Gelabert.

⁶² Per a aquest volum, vegeu la n. 2.

dies, com posen de manifest els records que en va recollir a la *Fiel noticia...*, sis anys abans de morir, i va contribuir a convertir-lo en l'abrandat apologeta del beat Ramon que els seus actes i obres revelen. En aquest sentit, val a dir que és ben probable que, al costat dels textos que li coneixem, n'hi hagi d'altres de seus que circularen anònimament. Així ho creia Llorenç Pérez, que, com hem vist, n'hi va atribuir uns quants. Entre aquests encara cal fer esment d'un «erudito escrito» de vint-i-quatre pàgines que es troba a la Societat Arqueològica Lul·liana, on es llegeix que «Dos parcialidades hay en Mallorca. La una tiene por patrón la Inmaculada Virgen Puríssima y su acérrimo defensor el Iluminado Dr. y mártir de Christo el Beato R. L. La otra tiene por patrón Fray Nicolás Eymerich marrell y sus sequaces».⁶³ El text és anònim i sense datar, però no desdii en absolut dels interessos del franciscà ni de la posició a la qual es va mantenir fidel durant tants anys, tot i els conflictes en què es va veure involucrat precisament a causa d'aquesta fidelitat.

Apèndix. Passatges seleccionats de la *Fiel noticia de la alquímia practicada por el Doctor Iluminado Beato Raymundo Lulio según su Arte*

Transcrie a continuació els passatges de la *Fiel noticia...* en què fra Bartomeu Forners deixa constància del seu pas per Magúncia i Salamanca, i d'altres en què recull vivències personals. Prescindeixo, dones, llevat que estiguin directament relacionats amb la seva memòria personal, de fragments estrictament polèmics relatius a la defensa de la pràctica de l'alquímia de Llull.

Per a la transcripció, parteixo de l'únic testimoni que en coneixem, conservat als ff. 252-272 del ms. 1083 de la Biblioteca Pública de Palma. Em limito a desenvolupar les abreviatures, a accentuar els mots d'acord amb la normativa actual de l'espanyol i a completar la puntuació del text en aquells passatges en què la del manuscrit és incompleta o pot induir a error; conservo, això no obstant, els claudàtors que s'hi utilitzen per marcar alguns incisos. Mantinc la numeració de paràgrafs original malgrat que al manuscrit no hi hagi una única sèrie que els englobi tots, sinó que n'hi ha diverses de consecutives, ja que entre els paràgrafs seleccionats no es repeteix en cap cas la xifra que els va donar Bartomeu Forners.

⁶³ Aquest opuscle forma part d'un «legajo de papeles sueltos relativos a Ramón Llull» sense signatura; vegeu Pérez 1958-1970 [2004], 101, núm. 767.

Fiel noticia de la verdad de la alquimia practicada por el Doctor Iluminado Beato Raymundo Lulio según su Arte; y ahora suministrada al Reverendísimo padre Mariano Bordoy, Prior del Convento de Nuestra Señora del Carmen, por Fray Bartholomé Fornés, franciscano observante

1. Ya, amados condicípulos, cesó mi resistencia a vuestros ruegos, para dar testimonio de la verdad de la arte y ciencia de la alquimia. Con razón me resistí por causa de mi enfermedad, y porque no ignoro que no es menester trabajar ni estudiar mucho para negar la verdad. Pero para demostrarla es necesario trabajoso estudio.

2. En mí mismo experimenté la verdad de la sentencia del Espíritu Santo que dice: *Qui addit scientiam addit laborem* (Eccles., c. 1 v. 18); porque hallándome apostólico misionista en el seminario de San Miguel de Escornalbou, y viendo que me faltaba la ciencia para discernir la confusión de las contrarias opiniones en la theología moral, suspendido mi santo oficio y con las debidas licencias, fui a buscar en Moguncia la que no hallaba en España, es a saber maestro de la divina Arte y ciencia luliana. Lo mismo fue entrar a dicha ciencia, que verme obligado a reasumir el trabajo de la misión predicando, con palabra y escrito, a mis hermanos para librarlos de las falaces opiniones que militaban contra nuestro instituto, *signanter* en la perdición de tiempo y daño que causa el superfluo culto a Ceres y Baco.

3. Lo mismo me sucedió buuelto al Seminario contra las opiniones laxas, trabajando contra ellas con palabra y escrito. Lo propio me sucedió en Salamanca contra las opiniones escolásticas opuestas y contrarias a las verdades del libro de la naturaleza y a la infinita verdad de su Autor. Contra la corriente de los ríos me fue preciso remar para hacer llegar al puerto de la verdad la Arte luliana contra la calumnia feyjoana.

4. Ahora por haver añadido a la ciencia de la alquimia, me veo obligado a añadir el trabajo de discernir el encontrado sentir de dicho reverendísimo padre Bordoy y del sapientísimo Salzinger en orden a la alquimia. Supongo que dicho Padre Prior ha leído los *Perspicillos lulianos* que están en el principio del primer tomo de la impresión Moguntina: que, si la multitud de razones que allí trae mi maestro Salsinger [253] no obstan a su reverendísima para tratarlo como apasionado, ¿qué será de mí, su indigno discípulo lleno de ignorancia? Sin embargo, diré como discípulo la verdad que alcansé, y espero que el reverendo padre prior me lo estimará; y con esta confianza en el santísimo nombre de Dios empezaré. [...]

6. Primero diré lo que sé, y después lo que puedo dudar. Lo que sé, y no lo puedo dudar, es que por la muerte de nuestro sapientísimo maestro Salzinger todos mis condicípulos mallorquines se fueron, y yo solo quedé en Moguncia con la esperanza de lograr mi fin. Fue Dios servido de que un insigne discípulo de mi maestro difunto llamado Luis Heydel me supliese su falta. Me sujeté a su magisterio. Él mismo no solo me enseñó con mucha charidad, mas aún con mucha liberalidad me prestó los papeles más selectos que nuestro maestro le había comunicado. A más de otros, fueron los tratados o libros de alquimia que se siguen:

1. *Ars intellectiva, quae dicitur magicalis theórica et parva magica naturalis.* [261]
2. *Magna clavis et Apertorium magnum.*
3. *Testamentum divisum in tres partes.* [...] [267]

17. Ahora confesaré yo aquello que sé tan cierto, que no lo puedo dudar de mis sapientísimos maestros Ivón Salzinger y Luis Heydel.⁵⁴ Vi la persona de mi maestro Ivón agradable en su mediana estatura, sin exceder a lo alto y sin declinar a lo baxo; su rostro cándido y rubicundo; sus miembros, todos proporcionados; sus acciones, todas medidas y exemplares [procuraré abreviar porque no quadra a mi genio hacer tales descripciones];⁵⁵ sus palabras, muy claras, suaves y agradables al oído.

18. La lisura y propiedad con que hablava la lengua latina, admirable, como dirá después un acto: comíamos con él mismo en su mesa en que, durante la comida, cosa de una hora, leíamos por turno de mano en mano un libro de la doctrina mística de santa Teresa de Jesús, o el venerable maestro Taulero, dominicano, *De imitatione pauperis vitae Christi*. Alguna vez oí la [267v] lección del libro de santa Ildegardis, y aunque no me acuerdo de la lección de la doctrina de santa Brígida, ni⁵⁶ de la venerable María Agrediense, sé que él mismo la apreciaba mucho.

19. Era templado en la comida y bebida, y en los viernes, ni comía ni cenaba. Al tiempo que nosotros tomávamos la refección de la comida, cena o colación, se estaba en pie, y con admirable humildad y diligencia nos servía.

20. Quando nos levantávamos de la mesa se proponía alguna cuestión de lo leído en ella. Un día a las doze, quando nos levantamos de comer, empezó nuestro maestro a explicar una duda, cuya explicación sin interrupción alguna duró hasta las ocho de la noche, en que fue preciso terminarla para sentarnos a cenar. Siempre estuvo en pie con solo el arrímo de sus espaldas a una mesa.

21. Durante dicha explicación, advertí que de mis condicípulos los unos iban y bolvían. Siempre tuvo auditorio. [No sé si algunos estuvieron siempre fixos en oír, porque yo no me cuidaba de esto.] Lo que sé es que siempre me estuve en pie oiendo atento y admirado, no del discurso intelectual, sino del vigor del afato, o habla, sin titubear en una palabra ni tropezar en una letra, sin fatigar la lengua en las ocho horas que duró la explicación.

22. Cada día a las 10 de la mañana iba a decir misa y verse con el príncipe, y a las onse ya estaba en casa, para comer; en que se ve que siempre iba ayuno a la mesa. Sucedió que el maestro de capilla, deseoso de [268] perfeccionarse en la música y resuelto de irse a Italia a buscar maestro, quando se despedía para irse, le dixerón: «¿Qué ha de ir a buscar en Italia, teniendo aquí un maestro de maestros?»

23. Informado de que el tal maestro era el doctor Salzinger, fue dicho maestro de capilla a suplicarle que le enseñase lo que de la música necesitaba aprender y saber. Benigno, se lo concedió el mismo D. Salzinger, y quando nosotros salíamos de la escuela de la tarde, entraba dicho maestro de capilla a la escuela de la música, acompañado con solo nuestro condicípulo Luis Heydel.

24. Solo estos dos eran discípulos del doctor Salzinger en dicha ciencia, tan aprovechados en pocos días, que acordaron hacer un órgano de campanillas, para que fuese más durable de siete teclados, en que se manifestasen posibilitados los pasos, y corregidos los defectos, que los maestros italianos tenían por imposibles de pasar y corregir.

⁵⁴ Al marge del ms. llegim l'anotació següent: «Lo que vi y oí de ellos no lo puedo dudar.»

⁵⁵ L'ús de claudàtors aquí és original.

⁵⁶ ni: escrit al marge.

25. La causa por que acordaron de hacer órgano de campanillas fue porque nuestro maestro ya lo había puesto en práctica en otro instrumento hecho en el palacio del príncipe palatino. Como el tal instrumento era delicado, porque las cuerdas ya se rompían, ya se afloxaban, costaba mucho trabajo de restaurar, componer y templar.

26. Mientras el doctor Salzinger lo componía, acordaba y templaba, hubo de sufrir mucha molestia de los maestros italianos, que tenían por imposible lo que él mismo intentaba. Acordado y templado el monocordio, no pudiendo negar que su imaginado imposible ya estaba posibilitado, lo confesaron; pero imaginaron otro im-[268v]posible diciendo: «Ahora es imposible que haya músico que pueda aprender de tocar este instrumento.» Y así lo decían al príncipe.

27. Pero el Dr. Salzinger le dixo: «Señor, proponga Vuestra Alteza un buen premio a quien dentro de ocho días» aprehendiera de tocarlo mejor. No uno, sino muchos, a vista del premio prometido, se opusieron; y todos, instruidos del orden que les enseñó de subir, abaxar y circular por los siete teclados, con otros secretos, aprehendieron con mucha facilidad de tocar aquel nuevo y admirable instrumento. Diose el premio principal y prometido al más perito, y también a todos los demás, porque habían aprehendido de tocarlo bastantemente. Todo lo que se cantaba en la capilla del príncipe, se acompañaba con dicho instrumento.

28. Vista su perfección, quiso el príncipe que se pusiese en un órgano. Ya estaban hechos algunos registros, y el príncipe murió; pero como su sucesor era menos aficionado a la música, el órgano no llegó a complemento. Tampoco se puso en obra el órgano de campanillas, porque quando se trataba esto, nuestro maestro feneció. Así mismo, quedó incompleta la *Arte memorativa*, y las *Conclusiones jurídicas*.

29. La impresión de la *Arte memorativa* corría sin contradicción, pero la impresión de dichas *Conclusiones* fue la piedra de escándalo, porque vistos los primeros pliegos impresos, se movió tal contradicción de enemigos tan poderosos, que obligaron al obispo [269] auxiliar del príncipe arzobispo que fuese a prohibir al impresor la prosecución de su obra. Sabido esto, nuestro maestro luego fue al príncipe, y con tanta claridad y razón le dio a entender lo imaginado por la envidia, que mandó que el mesmo obispo auxiliar fuese a dar orden al impresor que prosiguiese lo que le había prohibido.

30. Pero con este mandato tan poderoso: *Non cessavit quassatio*, aún se renovó la contrariedad con tanta fuerza, que otra vez fue dicha impresión impedida. Tanto fue el sentimiento de nuestro maestro, que, siendo quebrado, se le inflamó la quebradura, y la violencia de las pesadumbres le causó la apresurada muerte.

31. Del incompleto manuscrito de las *Conclusiones*, que se daba y se había de dar a la impresión, tuve yo la buena fortuna de copiar lo que estaba escrito, y con esto soy de sentir que, si la obra completa hubiera salido a la luz, los sabios, especialmente en esta ciencia, hubieran dicho: *Non est factum tale vel simile opus in universis regnis*; porque hubieran visto que a la jurisprudencia, que tenía –y aún tiene– puesto su asiento en la memoria, se le deba no menor silla de la ciencia necesaria en el entendimiento.

32. Treyn ta y tres años trabajó dicho doctor Salzinger⁶⁷ en ampliar la doctrina lulliana, y hacerla comunicable a todas las naciones en donde reyna la lengua latina. En los

⁶⁷ dicho Doctor Salzinger: escrit al marge.

treynta años de su edad dexó la sabiduría de este mundo con sus qualidades, que explica san Gregorio papa en el 2° nocturno del segundo lugar de los Confesores no [269v] pontífices, y siendo muy perito y versado en ella la abandonó, y totalmente se dedicó al servicio de la Arte universal y ciencia luliana.

33. Emprehendió el trabajo de traducir en lengua latina los libros lulianos escritos en lengua lemosyna. Qual y quanto sea este trabajo, bien lo ven los que saben quán diversa es la lengua tudesca o alemana de la lemosyna y la que se corre por España. De su boca oí que, para traducir quatro renglones de dicha lengua y sacar el sentido genuino del autor, necesitaba del tiempo que le daba una tarde. Assí perseveró su paciencia y diligencia hasta habilitarse a sí y a su amanuense en la traducción.

34. Quando vino el 1° tomo luliano de la impresión moguntina en Mallorca, la Universidad, vista la magnificencia de la impresión y de la obra, que el mismo compilador había trabajado, agradecida de tanto mérito, le conferió los grados de las quatro facultades y la constitución de colegiado primario de todas ellas. Fr. Miguel Fornés, elegido por la misma Universidad, fue a Moguncia a presentárselos delante del príncipe. Yo entonces me hallaba fuera de Mallorca, missionista en el Seminario de Tarragona, y pasando mi hermano por ella me enseñó el instrumento de dicha colación, y solo me quedó la especie de que iba en una caja de plata, y el título y la primera línea estaban escritos con letras de oro.

35. Tanto era el aprecio que dicho mi hermano tenía⁸⁸ hacia de la Arte luliana, que para servirla quatro veces fue de Mallorca a Moguncia. En la primera dexó [270] la lectura de theología, y todas sus propias conveniencias: en la quarta, dexada la cáthedra de theología, se fue constituido por el príncipe elector comisario electoral de la impresión moguntina. Los trabajos y persecuciones que padeció yo los sé, y si alguno vive, que se acuerde de lo sucedido en aquel tiempo. Yo, para mantenerme firme en dicha Arte y ciencia, ya cuento quatro destierros. Con verdad puedo decir: «Amigo, si quieres entrar a la inteligencia de la divina Arte y ciencia luliana, ten una vida ajustada y prepara tu alma para la tentación.»

36. Mi condicípulo y maestro Luis Heydel (no se si vive aún). Lo que sé, es que era presbítero muy exemplar. Había sido cathedrático de mathematica en la Universidad de Moguncia. Vivía en casa de su madre como ermitaño o anacoreta. Tenía su habitación en lo más alto y retirado de la casa y familia. Tenía una campanilla con una cuerda colgada hasta el primer piso de la casa. Quando alguno lo buscava, tocada la campanilla, baxaba, y si era necesario subía con él, que sino luego lo despedía, y bolví a su empleo y retiro.

37. Tanta era su capacidad, que en los breves días en que asistió con dicho maestro de capilla a la explicación de nuestro maestro [como dicho es] hizo un tratado musical en que demuestra los defectos del órgano ordinario, y todos los corrige. Este tratado tengo copiado por mi mano con la descripción de todas las figuras. Diome pintado el órgano luliano de siete teclados, con todo el artificio con que el organero lo había de fabricar.

38. Dos religiosos nuestros en Salamanca estudiaron [270v] mucho y meditaron en dicho tratado, y querían poner en práctica la composición de dicho órgano luliano en un

⁸⁸ tenía: omès al ms.

lionocordio. El artífice ya tenía parte hecha de los registros. Pero porque su oficina tenía portal a la calle, y estaba cercana a la iglesia cathedral, adonde iban muchos eclesiásticos a conversar, los cuales, viendo la novedad del instrumento, lo molestaron tanto que, vencida su paciencia, lo huvo de dexar. Pero para cumplir lo que deseaban dichos religiosos uno de ellos, el M. R. Padre Juan Valcarze, lo puso cumplidamente en práctica en una guitarra.

39. No es poco de admirar que dicho maestro Valcarze, con la solfa artificial de la guitarra, aprehendió la solfa natural con que la naturaleza siempre canta en el cuerpo humano. Con solo tomar el pulso y tantear los latidos de su circulación, sabía si el sujeto había tenido o no enfermedades notables, y cuántas, de que el médico del conde de Benavente hizo un certificado, como lo había experimentado en sí y como otros lo testificaban experimentados en sí mismos.

40. Lo que yo en esto puedo certificar, porque lo oí y vi, fue que dicho Valcarze, Don Juan Guzmán y yo visitamos en Madrid a Don Agustín Montiano, quien había sido regente del Real Acuerdo en Mallorca, y entonces era uno de los reales ministros de covachuela, quienes de noche hacían su oficio y tomaban el sueño parte del día. A las nueve de la mañana nos recibió sin levantarse de su cama, y hablando de esta materia dixo: «Yo lo quiero ver.» Alargó el brazo al padre [271] maestro Valcarze, el qual tomó el pulso y, tanteada su circulación, le dixo: «Vuestra Señoría en toda su vida no ha tenido más que una enfermedad grave.» «Así es –respondió–, un tabandillo.»

41. Este reverendo Valcarze era cathedrático escotista en la Universidad de Salamanca quando vinieron de Roma los tres primeros tomos de la impresión Moguntina, por la muerte del reverendísimo Díaz, quien los poseía. Por la mala fama que reynava entonces en Salamanca del beato Raymundo Lulio y su doctrina, deseó mucho verlos para impugnarlos. Logró su vista. Púsose a leerlos con gran cuydado, y la luz de su verdad le dio tal golpe en los ojos de su entendimiento, que se hizo defensor de la doctrina que deseaba impugnar y exterminar. Quando yo me ausenté de Salamanca, obligado de la obediencia, le dexé recomendada la escuela luliana, y en mi presencia y ausencia no le faltaron grandes persecuciones.

42. Todos los dichos lulistas fueron apasionados a la doctrina y santidad del beato mártir y doctor iluminado, el beato Raymundo Lulio. Fueron apasionados porque la acción y actividad de la necesaria razón los obligaba a padecer y hacer. Y así, con toda razón, se puede decir que eran apasionados y accionados para honrar la verdad de la causa luliana.

43. Pero no se ha de entender según el sentido o concepto que se puede formar de la sentencia del padre maestro prior, que es: «Diga lo que dixere, Salzinger empeñado era», porque *apasionado*, según el sentir de [271v] los que sanamente entienden, se llama el sujeto en quien predomina la pasión a la razón, y ciega se llama la pasión que no quiere buscar ni entender ni saber cosa de la razón. Y así no puede ser de esta especie la pasión del sapientísimo Salzinger, empeñado en hacer alquimista al beato Lulio, porque, como se ve en los *Perspicillos lulianos*, anda tan guarnecida de un grande ejército de necesarias razones.

45.⁶⁹ Yo, entrando al examen del parecer del reverendísimo padre prior y de las razo-

⁶⁹ S'omet el núm. «44».

nes en que se funda, supuse que él mismo había leído los *Perspicillos lulianos*. Pero a vista de su resplandor y de la confesión de los sujetos más sabios de Roma, de Salamanca y Cataluña, que los leieron, y unánimes dixeron que exeden a la mayor admiración, me temo que mi suposición o carece de verdad o que el padre maestro prior los leió como gato que passa por ardientes brasas.

46. Hasta hora se esforzó mi enfermedad y flaqueza para servir al reverendísimo padre maestro prior en subministrarle las verdaderas noticias de que el beato Lulio trató de la real y verdadera arte y ciencia de la alquimia *incidenter* y de propósito, especulativamente y prácticamente insudando en su obra; y que el sapientísimo Salzinger se empeñó en demostrar esta verdad con pasión predominada y obligada de la acción y fuerza de la razón, provando con necesarias razones todo lo que dixo en esta disertación.

47. Ahora combido a su reverendísima a bendecir, alabar y dar gracias a Dios de que tenemos en casa la [272] luliana alquimia puesta en práctica, y según la lógica del dicho maestro debemos confesar que esta alquimia es árbol muy bueno, porque da muy buen fruto, que es la piedra filosofal, como saben los que gustan, en gotas, polvos o píldoras, y los que se lo propinan.

48. No se toman en vasos, sorbos ni aún a cucharadas, sino en gotas bien contadas. Pero es menester darles vehículo de otro liquor que las lleve al estómago, porque las gotas solas no bastaran para untar la garganta; y así respectivamente se ha de decir de los polvos y una o dos píldorillas para que puedan llegar al estómago. Dios conserve la vida y la salud a vuestra reverendísima para que no necesite³⁰ de esta piedra filosofal, la qual solamente se halla en nuestra franciscana botica. Y por tal beneficio sea bendito in saecula saeculorum. Amén.

Referències bibliogràfiques

- Aguiló (1915a) = Estanislau K. Aguiló, «Dues cartes sobre doctrina luliana», *BSAL* 15 (1915), pp. 193-203.
- Aguiló (1915b) = Estanislau K. Aguiló, «Data de la mort d'en Salzinger», *BSAL* 15 (1915), p. 256.
- Avinyó (1925) = Joan Avinyó, *Història del lulisme* (Barcelona: Llibreria i Tipografia Catòlica, 1925).
- Bover (2001) = Jaume Bover, *Els Capó, impressors de Mallorca. Segles XVII-XVIII. Història i catàleg* (Palma de Mallorca: Institut d'Estudis Baleàrics, 2001).
- Bover (1868) = Joaquín María Bover, *Biblioteca de escritores baleares*, 2 vols. (Palma de Mallorca: Imprenta de P. J. Gelabert, 1868). Edició facsímil, *Documents de Cultura-Facsímils 4 i 5* (Barcelona-Sueca, Curial, 1976).
- Bruguera (1977) = Jordi Bruguera i Talleda, «Manuscrits catalans del fons d'Ayamans de la Biblioteca de Montserrat», *Randa* 5 (1977), pp. 117-135.

³⁰ *necesite*: al ms. «nesite».

- Capó (1968) = Josep Capó Juan, «Tomistes i lul·listes al segle XVIII a Santa Maria del Camí», *EL* 12, 1 (1968), pp. 48-57.
- Carreras Artau (1935) = Tomás i Joaquín Carreras Artau, «Feijóo y las polémicas lulianas en el siglo XVIII», dins *Asociación Española para el Progreso de las Ciencias, XIV Congreso. Santiago de Compostela 1934* (Madrid, 1935).
- Carreras Artau (1939-1943) = Tomás i Joaquín Carreras Artau, *Historia de la filosofía española. Filosofía cristiana de los siglos XIII al XV*, 2 vols. (Madrid, 1939-43). N'hi ha un facsímil, amb estudis preliminars de Pere Lluís Font, Jaume Mensa, Jaume de Puig i Josep M. Ruiz Simon (Barcelona-Girona: Institut d'Estudis Catalans - Diputació de Girona, 2001).
- Feijóo (1742-1760) = Benito Jerónimo Feijóo, *Cartas eruditas y curiosas*, 5 vols. (Madrid: Blas Román, Impresor de la Real Academia de Derecho Español y Público, 1742-1760).
- Ferrer (2001) = Miquel Ferrer i Flórez, «Culte a Ramon Llull: discòrdies i controvèrsies», *SL* 41 (2001), pp. 65-89.
- Ferrer (2003) = Miquel Ferrer i Flórez, «La convulsió de 1750 referent al culte de Ramon Llull», *SL* 43 (2003), pp. 103-126.
- García & Hillgarth & Pérez (1965) = Jesús García Pastor, J. N. Hillgarth, Lorenzo Pérez Martínez, *Manuscritos lulianos de la Biblioteca Pública de Palma* (Barcelona - Palma de Mallorca: Biblioteca Balmes - Biblioteca Pública de Palma, 1965).
- Gelabert (1892) = Mateo Gelabert y Bosch, *El Dr. D. Bartolomé Lull y el colegio de Nra. Sra. de la Sabiduría. Noticia histórica del fundador y de los progresos de esta institución* (Palma de Mallorca: Tipografía Juan Colomar y Salas, 1892).
- Gelabert (1905) = Mateo Gelabert, «Epílogo», *Revista Luliana* 5, 41-42 (febrer-març 1905), pp. 194-197.
- Gottron (1915) = Adam Gottron, *L'edició maguntina de Ramon Llull, amb un apèndix bibliogràfic dels manuscrits i impresos lulians de Maguncia*, traducció de Jordi Rubió i Balaguer, *Estudis de Bibliografia Luliana* (Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1915).
- Gottron (1923) = Adam Gottron, «Die Mainzer "Lullistenschule" im 18. Jahrhundert», *Anuari de la Societat Catalana de Filosofia* 1 (1923), pp. 229-242.
- Llull (1906) = *Obres de Ramon Llull*, I, *Doctrina pueril. Libre del orde de cavalleria. Libre de clerecia. Art de confessió*, edició de Mateu Obrador (Palma de Mallorca: Comissió Editora Lul·liana, 1906). Edició facsímil (Palma de Mallorca: Miquel Font Editor, 1986).
- Llull (1907) = Ramon Llull, *Libre de doctrina pueril*, edició de Mateu Obrador (Barcelona: Gustau Gili, 1907).
- Llull (2005) = Ramon Llull, *Doctrina pueril*, edició crítica de Joan Santanach i Suñol, *NEORL*, VII (Palma de Mallorca: Patronat Ramon Llull, 2005).
- Olivar (1977) = Alexandre Olivar, *Catàleg dels manuscrits de la Biblioteca del Monestir de Montserrat* (Montserrat, 1977).

- Muntaner (1957) = Juan Muntaner Bujosa, «Una carta inédita del lulista Ivo Salzinger (1728)», *EL* 1, 2 (1957), pp. 269-272.
- Pérez (1958-1970 [2004]) = Lorenzo Pérez Martínez, «Los fondos manuscritos lulianos de Mallorca», *EL* 2, pp. 209-226, 325-334; 3, pp. 73-88, 195-214, 297-320; 4, pp. 83-102, 203-212, 329-346; 5, pp. 183-197, 325-348; 7, pp. 89-96, 217-222; 14, pp. 237-242. Ara recollits dins *id.*, *Els fons manuscrits lul·lians de Mallorca*, edició a cura d'Albert Soler, preàmbul de Fausto Roldán i Anthony Bonner, Col·lecció Blaquerna 4 (Barcelona - Palma de Mallorca: Universitat de Barcelona - Universitat de les Illes Balears, 2004).
- Pérez (1961a) = Lorenzo Pérez Martínez, *Los fondos lulianos existentes en las bibliotecas de Roma*, Publicaciones del Instituto de Estudios Eclesiásticos en Roma, Subsidia 3 (Roma: Iglesia Nacional Española, 1961).
- Pérez (1961b) = Lorenzo Pérez Martínez, *Intervención de la Santa Sede en la Causa Luliana: tesis presentada en la Facultad de Historia Eclesiástica de la Pontificia Universidad Gregoriana* (Roma: Pontificia Universidad Gregoriana - Instituto Español de Estudios Eclesiásticos, 1961). Mecanoscrit inèdit.
- Pérez (1962) = Lorenzo Pérez Martínez, «Intervención de la Santa Sede en la Causa luliana», *EL* 6, 1-2 (1962), pp. 151-178.
- Pérez (1989) = Llorenç Pérez Martínez, «Los regidores de Palma, la Causa Pia Luliana y la edición Maguntina», dins *Studia Lullistica. Miscellanea in honorem Sebastiani Garcias Palou* (Palma de Mallorca: Maioricensis Schola Lullistica - Editorial Moll, 1989), pp. 57-68.
- Platzeck (1941) = Erhard-Wolfram Platzeck, «Al margen del lulista P. Antonio Raimundo Pascual, O. Cist.», *Analecta Sacra Tarraconensis* 14/1 (1941), pp. 183-197.
- Ramis (2000) = Gabriel Ramis, «Historia de la Causa de Canonización del siervo de Dios Ramón Llull llamado beato (1232 c. - 1315)», *Analecta TOR* 31/165 (2000), pp. 307-325.
- Rosselló (1988a) = Juan Rosselló Lliteras, «Don Juan Díaz de la Guerra (s. XVIII)», *EL* 28, 1 (1988), pp. 51-70.
- Rosselló (1988b) = Juan Rosselló Lliteras, «Don Juan Díaz de la Guerra y el Seminario de Mallorca (Segunda parte)», *EL* 28, 2 (1988), pp. 51-70.
- Tarré (1951) = Josep Tarré, «Un document del papa Benet XIV sobre el lulisme (1751)», *Estudis Universitaris Catalans* 20 (1951), pp. 142-161.

Paraules clau

Lul·lisme, Antilul·lisme, Magúncia, Salamanca, Mallorca

Key Words

Lullism, anti-Lullism, Mainz, Salamanca, Majorca

Resum

Reconstrucció de la biografia lul·liana del franciscà Bartomeu Forners (1691/1695 - 1788). En el convuls segle XVIII, enmig de les tensions entre defensors i detractors del beat Ramon, Forners va formar part del grup de mallorquins que va assistir per espai de sis mesos a les classes que Ivo Salzinger impartia a Magúncia, on, després de la mort del mestre, va restar encara almenys un parell d'anys per completar la seva formació amb Ludwig Heydel; va impulsar una escola lul·liana a Salamanca, on s'havia reunit un grup força actiu de lul·listes; es va oposar a les directives antilul·lianes del bisbe de Mallorca Juan Díaz de la Guerra, i va participar en nombroses polèmiques al voltant de la figura, el culte i l'obra de Ramon Llull. La recopilació de notícies es duu a terme a partir dels records que ell mateix va incloure en diverses obres, i també de múltiples documents conservats en biblioteques mallorquines i al Monestir de Montserrat. En apèndix, es publica una selecció de passatges de contingut autobiogràfic procedents d'un opuscle seu inèdit, la *Fiel noticia de la verdad de la alquimia practicada por el Dr. iluminado B. R. Lulio*.

Abstract

This article attempts to reconstruct the Lullian biography of the Franciscan, Bartomeu Forners (1691/1695 – 1788). In the troubled times of the eighteenth century, with so much tension between defenders and detractors of Ramon Llull, Forners formed part of the group of Majorcans who for a period of six months attended the classes which Ivo Salzinger taught at Mainz, and where, after the master's death, he stayed on a few years more to complete his training with Ludwig Heydel. In addition he promoted a Lullian school at Salamanca, where an active group of Lullists had come together, he opposed the anti-Lullian injunctions of the bishop of Majorca, Juan Díaz de la Guerra, and he took part in numerous controversies concerning the figure, the cult, and the works of Ramon Llull. The compilation of information is based on reminiscences which he himself included in many works, as well as on many documents conserved in Majorcan libraries and at the Monastery of Montserrat. An appendix contains a selection of autobiographical passages from an unpublished work of his, the *Fiel noticia de la verdad de la alquimia practicada por el Dr. iluminado B. R. Lulio*.